

SOCIOLOGIE ȘI ANTROPOLOGIE

„E BINE..., DAR EU AȘ FI SCRIS ALTFEL!” RITUAL INSTITUȚIONAL ȘI INCONGRUENȚĂ EPISTEMICĂ ÎN EVALUAREA TEZELOR DE DOCTORAT

Silviu G. Totelecan

Academia Română, Filiala Cluj
Institutul de Istorie „George Barițiu”
Departamentul de Cercetări Socio-Umane

Abstract. *“IT’S GOOD..., BUT I WOULD HAVE WRITTEN IT DIFFERENTLY!” INSTITUTIONAL RITUAL AND EPISTEMIC INCONGRUITY IN THE EVALUATION OF DOCTORAL THESES. „In a job of writing, to do it well you have to live it”, said, half century ago, the great American sociologist Charles Wright Mills. That’s not an easy task, one may argue, if you want to fully embrace it with its meanings and prescriptions altogether. I took his request onboard very seriously, especially knowing that in the nowadays liquid society that kind of writing could be the (only) type of text production meant to resist a bit longer than a split-second the all-encompassing melting processes. The challenge of this paper was not to simply present various life experiences of my own, something that I have done already in my previous works, where I employed (auto)ethnography and participant objectivation as a methodological toolbox (here too), but to incorporate epistemologically, through the act of writing, distinct Lebenswelten into mine, and even to live them. Being caught up in the last years in the process of reviewing doctoral theses (which is both a pleasant and a painful task to handle), with every single PhD manuscript that I have received, I got to know (practically and epistemologically) that I had a text and (references to) a lifeworld in my hands. How can one deal with such an issue? There are two possible answers: one can follow the institutional-administrative way or take the unpaved road of pondering on the intellectual craftsmanship of the (thesis) work. This time, I choose to follow a dusty and shaky path instead of an immaculate and stiff one.*

Keywords: *intellectual craftsmanship, rite of passage, epistemic incongruity, reviewing, evaluation, PhD thesis, personal file.*

1. INTRODUCERE¹

Nu trebuie răsfoit prea mult prin *Imaginația sociologică* a lui Charles Wright Mills (1959/2000b)² pentru a-ți da seama că e nevoie de dobândirea de „meșteșug intelectual”³ pentru a realiza până la capăt, ca să-l pui la lucru, desigur, în propria practică profesional-epistemică, sensul avertismentului său de început: nici viața unui individ, nici istoria unei societăți nu pot fi pricepute așa cum se cuvine fără a le înțelege pe amândouă, împreună⁴. Indicația de urmat o regăsim teoretizată în mai multe locuri de C. W. Mills, dar prefer să o menționez aici pe cea formulată în volumul postum *Letters and Autobiographical Writings* (editat de soția și fiica sa, Kathryn și Pamela Mills): „într-o meserie a scrisului, ca s-o faci bine trebuie s-o fi și trăit”⁵ (Mills, 2000a, p. 128); ceea ce, parafrazându-l liber pe sociologul american, înseamnă că notițele pe care le iei la cărțile pe care le citești, sensurile pe care le descifrezi în evenimentele, comportamentele și situațiile colective despre care ai cunoștință „de la distanță” ori la care asști sau chiar participi nemijlocit, chiar și aspectele cotidiene ale scenei stradale pe care o traversezi înspre locul (și deci contextele de calificare socială ale) „faptelor” care-ți atrag atenția... trebuie, inevitabil, convocate și *angajate* în ceea faci (potrivit a ceea ce *ai de realizat*) ca sociolog.

La mai bine de o jumătate de secol de când Mills ne descrie cât de importantă este, atât din punct de vedere epistemic-analitic, cât și genealogico-reflexiv, joncțiunea între „exterioritățile” lui „ceea ce faci” și facerea însăși din științele sociale (în sensul grecescului *ποιεῖν*), trebuie spus că aceasta din urmă, astăzi, nu se mai poate desfășura fără a se „subordona” circumscrierilor disciplinare și, finalmente, cadrelor de ordin instituțional, în afară cărora el nu mai poate avea loc. Și, chiar dacă o astfel de posibilitate ar căpăta concretețe „unde va”, recunoașterea a „ceva” ca fiind *în mod legitim* „făcut” se lovește de sau este obturat de filtrul instituțional care, în măsura în care certifică, în același timp și ascunde câte ceva

¹ Fără ochiul teoretic-hermeneutic pătrunzător și generoasa contribuție redacțională, de mare rafinament, a prietenului și tovarășului într-ale muncii intelectuale, Adrian T. Sîrbu (vezi și nota 6), atât claritatea exprimării, cât și precizia argumentelor aduse la cuvânt explicit în textul de față ar fi avut de suferit. Implicarea lui în calibrarea de aici a tematizării scriiturii (una tocmai despre experiența scrisului socio-epistemic, ca și despre prețioasa sa „pedagogie” a intersubiectivității autoreflexive) aproape că face un alt text din prima versiune a articolului. Dacă n-ar fi la mijloc o imposibilitate funciară, de care cititorul își va da, fără îndoială, seama, versiunea de față ar fi putut prea bine fi și cosemnată. Fie-mi îngăduit să-mi exprim și public mulțumirile.

² Lucrare celebră, care a făcut carieră în științele sociale, a cărei traducere în română a apărut la Editura Politică, colecția „Idei contemporane”, în 1975.

³ Chestiunea acestui „*intellectual craftsmanship*”, cum îi spune C.W. Mills, e tratată pe îndelete de sociologul american într-un text scris în 1952 (dar nepublicat la acea dată), manuscrisul fiind pus în circulație abia cu ocazia numărului din ianuarie/februarie 1980 al revistei *Society*.

⁴ În original: „*Neither the life of an individual nor the history of a society can be understood without understanding both*” (Mills, 1959/2000b, p. 3).

⁵ În original: „*in a job of writing, to do it well you have to live it*”.

(poate în egală măsură important) din ce ar trebui lăsat să se vadă. În munca intelectuală, sociologică sau nu, situația este ceva mai dramatică, în sensul multiplicării in(de)finite a acestor dispozitive (praguri-limită) de recunoaștere, adevărate „furci caudine” prin care e nevoie să treci pentru a putea realiza ce ai de făcut, și asta într-un dublu sens: a putea duce la îndeplinire și a avea dreptul de a afirma o anume înțelegere. Dobândirea „dreptului” deplin de a face și atestarea diverselor grade atinse în „autoritatea profesională” (am rezerve că asta ar însemna chiar același lucru cu ceea ce Mills numea „meșteșugul intelectual”) echivalează, în acest context, cu parcurgerea etapelor administrativ-instituționale – nu e sigur dacă și a celor „epistemice” – de „maturizare profesională”. Primul prag-limită, de la care poate începe „urcușul” pe scara ierarhiei profesionale (obținerea de titluri universitare, de funcții de îndrumare științifică ori de coordonare de proiecte de cercetare etc.), jalonul care diferențiază între cei care au și cei care nu au dreptul la „opinie profesională”, e marcat, se știe, prin finalizarea parcursului doctoral.

Replica „E bine..., dar eu aş fi scris altfel!”, evocată deja în titlul acestui text, am auzit-o pentru prima dată acum cincisprezece ani, când ea a fost rostită în public într-o comisie doctorală, cu greutatea conferită atunci celui ce o rostea de statutul său de important universitar clujean și sociolog român de care el încă se bucura. Între ceea ce s-a exprimat și marcat atunci prin acel enunț simptomatic și chestiunea unei socio-hermeneutici a muncii intelectuale în care sunt angajat de-o vreme⁶ – chestiune față de care, descopăr retrospectiv, reverberațiile lui anamnetice joacă și rolul catalitic al unei „madlene proustiene” – mi se pare că există o legătură intrinsecă ce (pre)figurează „ținerea împreună” a (în)scrierii trăitului personal și a (de)scrierii lumii sale profesionale, ce-l predetermină (ca *Lebenswelt* al său) și de care primul nu se poate desprinde, cuplaj făcând semn – prin experiența pe care nu doar că o evocă, ci o și convoacă repetat – înspre materia primă (socială) a unui artefact⁷ intelectual (socio-hermeneutic) numai bun de șlefuit sub forma acestui mic eseu despre (accesul la) „meșteșugul intelectual”.

⁶ Fără a avea o încadrare instituțională formală, acest șantier de cercetare consumă din ce în ce mai mult timp (și „privat”, și instituțional) de muncă intelectuală, ieșind mai mereu în afara propriului câmp profesional. Nu e mai puțin adevărat că până și amorsa reflecțiilor despre această chestiune a avut loc deja de o manieră „interdisciplinară” (sau, mai bine zis, „în afara” unui câmp disciplinar bine definit), cu prilejul colaborării noastre, a subsemnatului și a lui Adrian T. Sîrbu, cercetător filosof și coleg de institut, cu Facultatea de Drept din Cluj-Napoca a Universității Creștine „Dimitrie Cantemir” (prin Paul Popovici), prin conceperea liniamentelor dezbaterii publice din 18 noiembrie 2017, *Șantierul muncii intelectuale – între apropiere și inapropriabil*, care a vizat inclusiv aspecte legate de dreptul de proprietate intelectuală în cercetarea științifică.

⁷ În ambele sensuri cu care termenul poate semnifica în românește, potrivit dublei sale etimologii; adică, fie „1. structură de origine artificială sau accidentală apărută în timpul observării sau experimentării asupra unui fenomen natural. 2. modificare produsă în structura naturală a celulelor și țesuturilor de reactivi și procedeele folosite” (sensul cu care cuvântul a fost împrumutat din franceză), fie „obiect produs de activitatea umană” (sensul de origine engleză) (*Micul dicționar academic*, 2010).

Despre vicisitudinile instituției doctoratului în societatea românească de azi s-a scris și se va mai scrie, consumându-se destul de multă cerneală, mai ales în urma unor dezbateri mediatice năpădind recurent spațiul public, sub pretextul unor discuții savante despre „plagiat și originalitate” în teza „X”, scrisă de „Y” și coordonată de „Z”. Se prea poate ca diploma doctorală să fie încă foarte importantă la noi și că multă lume dorește să o aibă, convinsă fiind că ea conferă certificarea unui status social de prim rang, de unde și interesul public ceva mai pronunțat față de subiect⁸. E adevărat, de asemenea, că, până la recenta lege privind salarizarea în sistemul public, categoriile socio-profesionale cele mai bine remunerate (din magistratură, din diplomație, din regii autonome etc.) beneficiau de un venit suplimentar consistent ca urmare a sporului doctoral de 15% aplicat la un venit salarial deja substanțial mai mare, comparativ cu restul salariaților din sistemul public. Astfel, pentru o lungă perioadă de timp, obținerea titlului de doctor a putut fi deosebit de atractivă financiar pentru membrii unor diverse categorii ocupaționale fără vreo legătură evidentă cu lumea universitară și, în genere, a cercetării științifice, mai ales că nici nu era necesar ca teza să fie în aceeași specialitate cu a domeniului de activitate a angajatului. Noua lege egalizează sporul de venit de pe urma doctoratului prin stabilirea aceluiași quantum salarial pentru toate categoriile socio-profesionale îndreptățite a-l dobândi, condiționându-i acordarea de suprapunerea obligatorie între domeniul de specializare doctorală și cel în care deținătorul titlului își desfășoară activitatea⁹. Cu toate acestea, doctoratul nu rămâne de interes doar pentru cei ce urmează o carieră didactică și/sau de cercetare, fiind încă râvnit de multe alte categorii profesionale (bunăoară, de la

⁸ Așa cum înțelegea lucrurile, de exemplu, Alina Mungiu-Pippidi (2014):

[...] societatea românească se comportă ca o societate țărănească, în care statutul este principală sursă de prestigiu și influență, averea vine pe locul doi. Această trăsătură a fost exagerată sub comunism, când averea nu era permisă, și statutul s-a dilatat până la a ocupa tot spațiul de legitimare al ierarhiei sociale, care, desigur, nu a dispărut, ci s-a metamorfozat. În nici o altă societate diferența dintre cine avea o diplomă și cine nu avea nu a căpătat asemenea proporții [...]. Importanța conferită diplomei creează motivații pentru ca aspiranții la statut să aspire la diplomă, deși ceea ce îi interesează e statutul, nu diploma, certificatul, nu conținutul său. Acesta e fondul fabricilor de diplome și [al] industriei doctorale românești, care sunt un fenomen de masă, nu unul izolat. Mulți șefi de poliție, mulți președinți de tribunal, mulți directori de școală și inspector-șefi, de fapt toți care au posibilitatea, se vor face, mai devreme sau mai târziu, doctori, vor accede în comunitatea noastră academică. Presiunea pe care o pun acești aspiranți pe sistem e foarte mare. (par. 2)

⁹ În legea adoptată recent de Parlamentul României (2017), la art. 14, se spune:

Drepturi salariale pentru deținerea titlului științific de doctor. (1) Personalul care deține titlul științific de doctor beneficiază de o indemnizație lunară pentru titlul științific de doctor în quantum de 50% din nivelul salariului de bază minim brut pe țară garantat în plată, dacă își desfășoară activitatea în domeniul pentru care deține titlul [...].

preotul de oraș care-și dorește o parohie mai mare până la ofițerul de informații care-și propune să ajungă colonel), pentru care constrângerile administrativ-instituționale, accesul la resurse și la puterea de decizie, depind de „un doctorat”. Nu *diploma* de doctor ca *marker social*, nu *monetizarea* ei, nici măcar *echivalentul ei în putere decizională*, mă interesează să le analizez aici. Sunt mai degrabă preocupat de modalitatea în care „se acordă” diploma, ca recunoaștere a înscrierii valide a unei munci intelectuale într-un anumit câmp epistemic, o recunoaștere având, simultan și indisociabil, valoare de consacrare a accesului la un statut profesional distinct în cadrul unei cariere științifice.

2. RITUAL INSTITUȚIONAL ȘI DUBLA PRAGMATICĂ

Spusa citată în titlu am auzit-o prima oară pe 21 octombrie 2003, moment din care, cel puțin pentru mine, ea și-a început „cariera”. Publicul ocaziei cu care ea s-a auzit se compunea din treizeci și ceva de persoane, o agregare ad-hoc de diverse statusuri socio-economice și socio-profesionale, copărtașe la ceremonialul de susținere publică a unei teze de doctorat¹⁰, așadar la un *rit de trecere* (cf. Van Gennep, 1909/1996). „Haina rituală” a evenimentului era îmbrăcată, mai mult sau mai puțin conștient¹¹, atât de spectatorii în așteptare (rude și colegi, amici, profesori și studenți), în băncile unei săli de curs de la universitate, cât și de actorii principali ai momentului, membrii comisiei de examinare și doctorandul, cu toții pregătiți a marca trecerea simbolică în lumea „maturității profesionale” a candidatului la titlul de doctor. Ca aproape întotdeauna, *ritualul instituțional* „a făcut scenă”, împingând în plan secund „apărarea tezei”, „scutindu-i” deci pe membrii comisiei de evaluare de cercetarea temeinică a epistemicului pus în joc pentru obținerea titlului și, implicit, degrevându-i parțial (nu și formal) de sarcina de a evidenția (sau, dimpotrivă, de a sancționa fără echivoc, dacă asta s-ar fi impus) mizele sociologic-epistemice propriu-zise ale evenimentului.

¹⁰ Este vorba, în fapt, de teza de doctorat *Vecinătatea, structuri și funcții în comunități din Munții Apuseni*, pe care am susținut-o la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (UBB).

¹¹ La o distanță de aproape un secol de la apariția celebrei lucrări etnografice *Les rites de passage* a lui Arnold van Gennep, în studiul introductiv la traducerea ei în românește, publicată la editura Polirom, N. Constantinescu (1996) prezintă succint aria de cuprindere a riturilor de trecere:

Cât timp oamenii se nasc, se maturizează, se căsătoresc, fac copii, îmbătrânesc și mor; cât timp oamenii dau examene de intrare în liceu și la facultate, absolvă diferite trepte școlare, se angajează să lucreze, satisfac serviciul militar, se înrolează în diferite organizații sau grupuri socio-profesionale, politice, sportive; cât timp celebrează ciclurile naturale, începuturile și sfârșiturile calendaristice; cât timp călătoresc într-o lume divizată, cu granițe pentru unii bine păzite, cu puncte de control și vămi, ei practică sau sunt supuși, cu sau fără știința lor, cu sau fără voința lor, unor *rituri de trecere*. (p. 11)

E greu să ignori amploarea deosebită pe care solicitările de obținere a titlului de doctor în științele sociale a luat-o în România postcomunistă a ultimilor ani, cu consecințele ei corelative: „masificarea” și multiplicarea ofertei de specializări doctorale, sporirea numărului de școli doctorale și, în paralel, creșterea numărului conducătorilor de doctorat. Nevoia de educație superioară „înaltă” nu a putut fi saturată fără ocolirea efectelor perverse nici în alte părți¹². La noi, nevoia acută de studii doctorale în disciplinele sociale (nevoie cumva justificată, până la un punct, de prohibiția de sub „vechiul regim”¹³), e posibil să se fi întreprins și cu un *modus vivendi* în care doctorantura se prea poate să nu fi fost luată foarte în serios (științific și/sau epistemic) nici înainte de 1990, când titlul de doctor va fi fost simptomatic mai degrabă pentru o premieră după criteriile de „exelență” în conformitatea politico-ideologică; dar și după 1990 poate părea, cel puțin în unele cazuri „emblematic”, că, pe lângă atracțiile financiar-pragmatice despre care am pomenit mai sus ale obținerii/deținerii titlului, nu este total pierdută nici legătura cu politicul¹⁴, în coordonatele lui de astăzi, firește.

¹² În introducerea sa la *The Last Intellectuals...*, Jacoby Russell (1987/2000) ne avertizează, ce-i drept în context american, că mutațiile vieții intelectual-savante reduc șansele de a ne mai reîntâlni cu ceea ce cândva recunoșteam ca fiind savanți și cercetători capabili de a exprima epistemicul (și) în limba comună:

Intelectualii nu au dispărut, însă ceva s-a modificat în alcătuirea lor. S-au profesionalizat și au devenit mai izolați; în același timp, și-au pierdut stăpânirea limbii comune, pe care gânditori de la Galileo și până la Freud o stăpâniseră desăvârșit. În vreme ce un Lewis Mumford sau un Walter Lippman scriu pentru un public, urmașii lor „teoretizează” despre el la simpozioane savante. (p. xv)

¹³ Spre exemplu, sociologia, ca disciplină de studiu ce oferă licență în domeniu, a fost reinventată după o absență de doisprezece ani din peisajul universitar:

Anul 1977 a fost anul negru al sociologiei. Ea nu a fost formal interzisă, dar secțiile de sociologie de la universități au fost desființate. [...] Șocul a fost recepționat imediat și a forțat-o să se retragă, adoptând diferite forme de rezistență. [...] Anul 1989 a schimbat radical contextul social intern și internațional. [...] Susținută în această perioadă nu a fost *sociologia reformatoare*, nici *sociologia critică*, ci *sociologia funcțională*. (Zamfir et al., 2015, p. 31, 32)

¹⁴ Acuzele de plagiat cu care s-au confruntat prim-ministrul țării în 2012, șefa Direcției Naționale Anticorupție, diverși deputați și senatori (cf. Damian, 2016), ca să punteze aici doar câteva exemple din zona guvernamental-politică (ceea ce nu înseamnă că fenomenul plagiatului nu a afectat, și nu afectează, și alte zone socio-profesionale, inclusiv din mediul universitar), cazuri care confirmă din plin turnura pragmatică pe care a luat-o goana după doctorat, au devenit de neocolit, ele trecând dincolo de cercul strâmt al specialiștilor, în spațiul public. Generatoare de mini-isterii naționale, acuzele de plagiat s-au finalizat adesea cu mari semne de întrebare (vezi, spre exemplu, soluția dată în 2015 de Consiliul Național de Etică a Cercetării Științifice, Dezvoltării Tehnologice și Inovării, care a considerat că nu se susțin acuzele de plagiat aduse de Comisia de Etică a Universității București la adresa unei persoane deținătoare de titlu de doctor în sociologie și care „a ocupat și ocupă funcție de

Derapaje ale pretențiilor „meritocratice” din sistemul educației universitare, unele dintre ele înfierate recent și cu aciditate de un fost ministru al educației naționale (Funeriu, 2018), au readus în discuție chestiunea importanței în genere a muncii intelectuale instituționalizate. Dar asta nu pentru a se produce o reîntoarcere „naivă” la „poetica” ei (intelectualul „suflet din sufletul neamului”..., al „cetății” etc.), ci în numele unei *pragmatici duble*: una *individualist-elitară*, care militează pentru intelectualul implicat public și chiar politic¹⁵, ce ar trebuie să-și recâștige niște avantaje de statut specifice de pe urma recunoașterii aferente binemerităteii sale importante sociale (fără însă a se vorbi prea transparent despre convertibilitatea pecuniară directă a avantajelor revendicate) și o alta, la fel de elitară, dar de sorginte *instituțională*, care „luptă” pentru „recunoașterea” meritelor muncii corporativ-intelectuale în propriile universități de excelență și, în consecință, pentru „apărarea” avantajelor diferențiale în accesul la resursele alocate în cadrul sistemului universitar (v. Scrisoarea deschisă a Senatului Universității din București din 18 aprilie 2018).

Convertirea „poeticului” în „pragmatic” nu e doar un fapt *exogen*, nu vine numai de la presiunile sociale externe asupra „lumii de sens”, de experiență intelectuală și formativă (ca și de proceduri) a doctoranturii, ci ea vine și din interiorul acestei „lumi”, produsă prin efectele de natură *emică* (cum ar spune etnografii) ale câmpului profesional, care, prin „ritualizarea proceduralului”, vulgarizează semnificația epistemică a parcursului intelectual-doctoral. Traseul prin care un manuscris al unei munci de studiu și cercetare proprie ajunge o teză de doctorat este reglementat de o serie întregă de proceduri – mai întâi intelectuale, apoi și administrative – care, dacă sunt luate în serios, și nu doar mimate formal, pot fi tot atâtea filtre epistemice de „control al scrierii”, ce cauționează sau, dimpotrivă, pot infirma munca intelectuală depusă în perioada de doctoratură de către autorul viitoarei teze.

demnitate publică”), ceea ce n-a făcut decât să sporească neîncrederea opiniei publice în capacitatea de (auto)salubritate a „sistemului”.

¹⁵ Cu patos, dar fără prea multe elaborări argumentative, Dragoș Paul Aligică (2018, par. 5) explică ceea ce el consideră a fi problema neimplicării intelectualului în spațiul public ca ținând de o „logică sucită” ce condamnă și delegitimează prezența intelectualilor în spațiul public, o logică potrivit căreia „[i]ntelectualii sunt buni în ceea ce fac ca profesori, publiciști, doctori, arhitecți, manageri, artiști etc. Dar să-și vadă de treaba lor, să nu se bage în chestiunile publice”. În consecință, continuă Aligică:

imensul potențial politic al intelectualității este încă blocat nu atât de argumentele gălăgioase și primitive ale oligarhiei și servitorilor ei, ci de vulnerabilitatea pe care membrii clasei intelectuale o au în fața șantajului cu teza incompatibilității dintre intelectual și politică sau viața publică [...]. Cheia este la intelectuali. Mai precis, ea constă în capacitatea acestora de a se desprinde o dată pentru totdeauna de falsa dilemă a «(ne)implicării în politică și în viața publică» și de miturile și tabuurile asociate ei. (par. 16)

Mai întâi, examenele și referatele stabilite în cadrul programului doctoral trebuie elaborate, prezentate și susținute în fața unor evaluatori, ceea ce, cel puțin în teorie, asigură mișcarea doctorandului pe o spirală intelectuală ascendentă sau, în cazuri mai puțin fericite, reveniri și recalibrări de demers. Apoi, ca preliminarii ale susținerii propriu-zise, este necesară depunerea a diverse documente, fiecare dintre acestea consemnând câte un aspect concret, fixând o anumită perspectivă din care teza se evaluează: a) punctul de vedere al coordonatorului ei, exprimat de referatul de acceptare a tezei din partea acestuia, b) asumarea de către doctorand a originalității muncii sale de creație științifică (exprimată printr-o cerere privind demararea procedurilor de analiză a similitudinilor și de evaluare a tezei de către comisia de îndrumare), c) confirmarea absenței plagiatului (prin rezoluția conducătorului de doctorat cu privire la „raportul de similitudine”), d) asumția că teza respectă criteriile profesionale din domeniu, exprimată de procesul verbal întocmit cu ocazia prezentării prezumptivei teze de doctorat în fața comisiei de îndrumare (ceea ce se cheamă „pre-susținere”) și, în sfârșit, e) recunoașterea publică a calității de autor al operei prin declarația privind asumarea răspunderii asupra tezei¹⁶. Odată cu aprobarea propunerii privind componența comisiei de doctorat și a cererii pentru fixarea datei de susținere publică a tezei, se intră în faza finală a celor câțiva ani de muncă doctorală, concretizați într-o lucrare ce, în cele din urmă, va fi „susținută” și „apărată” public – deci (re)prezentată – în fața membrilor referenți ai comisiei doctorale și apoi (re)evaluată în public – deci tot pe o scenă – de către aceștia (după ce, în prealabil, o evaluaseră deja prin scrierea referatelor¹⁷ depuse dinainte, condiție preliminară și obligatorie a constituirii dosarului administrativ care, abia el, face posibilă declanșarea performativului eficient al scenei), Parcursul administrativ la nivelul instituției organizatoare de studii universitare de doctorat se încheie odată cu emiterea procesului verbal de susținere¹⁸.

Dacă nu privim superficial aceste „detalii tehnice”, vom observa și elementele de natură epistemică din conținutul lor, suficiente pentru a nu putea fi catalogate cu ușurință (așa cum, din păcate, se întâmplă cel mai adesea) drept simplă „birocrăție, de bifat”. Nici doctorandul, nici conducătorul tezei sale de

¹⁶ A se vedea, spre exemplu, lista cu *Documente necesare pentru depunerea oficială a tezei de doctorat la Institutul de Studii Doctorale în vederea susținerii publice*, emisă de Institutul de Studii Doctorale al Universității Babeș-Bolyai și consultabilă pe situl web al Institutului.

¹⁷ De principiu și pentru a nu fi total arbitrară, orice evaluare, individuală și subiectivă prin definiție, ține seama de standardele naționale în domeniu: atât de condiționările impuse de instituțiile organizatoare de studii universitare de doctorat (incluzând aici și Școala de Studii Avansate a Academiei Române), prin proceduri mai laxe sau mai puternic formalizate (spre exemplu, cea elaborată de Academia de Studii Economice/Consiliul pentru Studiile Universitare de Doctorat, 2016), cât și de criteriile elaborate de autorități guvernamentale (vezi, de pildă, ghidul elaborat de Ministerul Educației Naționale și al Cercetării Științifice în 2015).

¹⁸ Un model de proces verbal poate fi consultat aici: http://www.upt.ro/administrare/dgac1/file/2010-2011/Doctorat/procedura_incheiere_stagiu/Proces_verbal_sustinere_teza_model.pdf.

doctorat, nici ceilalți factori implicați în proces nu au cum invoca (deja și numai juridic vorbind) necunoașterea acestor aspecte. Să recunoaștem, atunci, că de felul în care arată o teză de doctorat în faza susținerii sale publice nu este responsabil doar candidatul la titlul de doctor, ci toți aceia care, în proporții diferite, au contribuit la „nașterea” ei, *coautorii instituționali invizibili*, dar identificabili cu nume și prenume, identificare ce poate deveni cu totul transparentă în situații-limită, când responsabilitatea derapajelor grave s-ar cere imputată (inclusiv juridic).

3. REGIM, REGISTRU ȘI REPERTORIU EPISTEMIC

Am avut nevoie de această aparentă digresiune introductivă pentru a preîntâmpina dintru-nceput interpretări neadecvate ale celui „*altfel*” din judecata „E bine..., dar eu aş fi scris altfel!”, lansată de conducătorul științific al propriei mele teze de doctorat, cu ocazia prezentării publice a referatului său de acceptare a tezei; de aceea și constanta greutate a sintagmei pentru mine, resimțită atunci ca „afront personal”, ca o critică adusă scriiturii dintre copertile tezei, *registrului* său *epistemic*. Înainte de alte detalii, să ofer însă câteva scurte precizări referitoare la conceptele operaționale cu care urmează să lucrez. Sensul în care voi folosi în continuare succesiunea *regim* → *registru* → *repertoriu* epistemic este dat de trei paliere distincte din punct de vedere analitic, dar în permanentă interdependență în observația cotidiană, anume de deosebirea între: cel definitiv pentru o manieră specifică de cercetare a unui subiect oarecare de reflecție intelectuală, incluzând aici aparatul teoretico-metodologic cu care operează cercetătorul, cadrul paradigmatic și conceptual pe care-l utilizează, empiria la care face referire, „culeasă” și „filtrată” prin lentila teoretică prin care mai apoi este și reinterpretată (*regimul epistemic*); palierul formulării „în scris”, al constituirii-scrise a celor deja menționate, prin articularea-desfășurarea unei logici (ca și a unei retorici epistemice, ba chiar a unei „stilistici” reflexive) specifice subiectului (ca și auctorialității autorului ca atare) și inerente argumentației dezvoltate „în” textul – și *ca textul* – însuși al unei lucrări (opere finite) oarecare, în acest context al unei teze doctorale, al unui referat al conducătorului tezei sau al membrului referent în comisia de susținere publică (cea ce numesc *registrul epistemic*); și, în cele din urmă, palierul performativ, în care munca intelectuală e discursivizată „scenic”, e (re)prezentată, (re)înscenată etc., oral sau textual, în formate retoric-discursive ceva mai laxe decât cele ținând de un registru epistemic propriu-zis (presupus în amonte) și care dau șansa, fie și minimal, unei (re)interpretări a scriptului din care derivă, permit distanțarea calibrată a autoarei/autorului tezei de manuscrisul lucrării sale atunci când o prezintă public, a referentului de textul referatului său, a intelectualului de cartea scrisă, atunci când vorbește despre ea la o lansare publică ș.a.m.d. (*repertoriul epistemic*). Dacă la o primă interpretare pare a fi vorba de o structură „în pâlnie” cu trei etape, între care oricum nu se pot trasa granițe clare,

trebuie spus că „tranzacția” cu epistemic are permanent loc între cele trei paliere; nu puține sunt, de exemplu, cazurile în care o replică lansată spontan într-un dialog intelectual fructuos, poate duce la rescrierea unui text în dezbateri ori la scrierea altuia care-l „falsifică” (în sens popperian) și, de ce nu, la recalibrarea manierei intelectuale de abordare a tematicilor investigate.

Cum se întâmplă cu mai toți tinerii doctoranzi, doar ceva mai târziu am înțeles și eu miza utilizării lui „altfel” în *repertoriul epistemic* al coordonatorului tezei mele, unul care făcea o evidentă notă discordantă cu *registru* epistemic în care-și compusese referatul de acceptare a tezei. Nu putea fi vorba decât de o folosire calificată a lui, pentru a marca net o departajare – obiectiv posibilă, într-adevăr – între maniera sa intelectuală de abordare a subiectului de cercetare pe care-l coordonase și, mai larg, poziționarea sa epistemic-interpretativă față de subiect și, respectiv, interpretarea care-mi „ieșise” mie, între *regimul epistemic* în care el se regăsea – sau, mai bine zis, s-ar fi regăsit – și felul în care subsemnatul am înțeles personal să mă achit de această sarcină, „condus” de un regim epistemic distinct.

Pe scurt, dacă pentru mine viața socială din Munții Apuseni (subiectul tezei mele) începea să arate, la nivel (meta-)analitic, a disoluție comunitară (ceea ce efectiv a și devenit „teza tezei”), indicând că vecinătățile (comunitățile vicinale) ar intra într-un ireversibil proces de dezagregare socială, pentru coordonatorul meu de doctorat această viață socială continua să apară – așa cum căzusem împreună de acord, cu ceva ani în urmă, când am stabilit aria tematică a lucrării – drept leagăn identitar, ultima redută a liantului social, spațiul nealterat de destructurările de toate soiurile. Dacă la acea dată, pentru o largă majoritate a membrilor comunității profesionale autohtone din științele sociale, spațiul de convivialitate al moșilor era perceput ca unul încă nealterat de modernitate și cu atât mai puțin de globalizare, eu (la început de nou mileniu) o percepeam pe aceasta din urmă ca manifestându-se deplin și la noi, așa cum se întâmpla la nivel mondial. Miza mea personală (dar și a tezei) nu mai era aceea de a reitera „reziliența arhaicului” ci, dimpotrivă, de a încerca „să fac loc” discursiv și să aduc susținerea empirică necesară pentru prezența, în „creierii munților”, atât a modernității propriu-zise, cât și a celei târzii (sau a postmodernității, așa cum, superficial uneori, a fost catalogată această epocă-lume).

Eram, așadar, suspendat între două regimuri epistemice, unul de care simțeam o acută nevoie de desprindere, întrucât mi se părea că mizează mult prea mult pe punerea în prim-plan a unui socio-cultural ancestral, de esență localist și, ca atare, oferind în bună măsură explicații autoreferențiale, respectiv un altul, la care doream să ader, al interpretărilor alternative, fără însă a fi extrem de sigur (și cum aș fi putut oare fi, la acel moment de tinerețe?) dacă socio-culturalul globalist pe care aceste interpretări îl promovau se regăsea, într-adevăr, fără rest, și în regiunea din Transilvania pe care o cercetasem. Retrospectiv, îmi pare acum destul de clar că asta l-a pus în mare încurcătura pe coordonatorul tezei de doctorat, întrucât, o

dată cu parcurgerea paginilor ei, el trebuie să fi înțeles din ce în ce mai clar că, undeva, pe parcursul dintre înscrierea mea la doctorat și finalizarea lucrării, percepția mea asupra realității sociale s-a desprins de a sa, luând-o pe cont propriu, pe „propria cărare”.

Profesorul mi-a acceptat, fie și cu rezerve¹⁹, această schimbare de parcurs, înțelegând pesemne că, în fond, ce altceva dacă nu asta înseamnă maturizare intelectuală (i.e., ieșirea discipolului de sub influența totală, covârșitoare, a magistrului). Dar aceasta nu înseamnă că nu mi-a fost sancționată conduita; dimpotrivă, apostrofarea a fost făcută – public și „cu panaș”. După o trecere în revistă a calității lucrăturii pe care am produs-o, cu sublinieri apreciative legate de originalitate, referințe bibliografice, teoretizări de ultimă oră etc., a urmat momentul „e bine..., dar...”, însoțit apoi de o precizare *detaliată a propriei sale* modalități de abordare a temei la care lucrasem, ceea ce a pus, dintr-o dată, audiența în fața unei ipotetice „teze concurente” și, suplimentar, pentru „inițiatii” ritualului, a deschis, o clipă, posibilitatea să se întrebe dacă, în cele din urmă, va propune acordarea sau, dimpotrivă, respingerea acordării titlului de doctor în sociologie.

4. CERC VIRTUOS SAU VICIOS

Când, la rândul meu, am ajuns în postura de a evalua teze de doctorat în calitate de membru în comisii de susținere publică²⁰, am putut constata că reperul „altfel” ascunde în sânul său chestiuni mai profunde, anume *poziționări epistemice* (adeseori) *incongruente* între ceea ce, pe de o parte, „ghidează” scriitura și concluziile pe care le avansează o teză de doctorat, iar pe de alta regimul epistemic al evaluatorului ei. Această distincție (a nu se confunda cu cea derivată din critica registrului epistemic al tezei) trebuie, cum se spune, pusă între paranteze și ținută sub control cu cât mai multă dexteritate. În practică, este posibil de realizat acest lucru dacă și numai dacă teza supusă evaluării intră „mănușă” pe nișa profesională extrem de îngustă pe care se presupune că ești specializat, ceea ce e destul de improbabil, întrucât „nimeni” *nu vrea* să refacă demersul intelectual al altcuiva. Privind cu un ochi critic la propria-mi prestație de referent evaluator, constat că

¹⁹ Rezerve pe care nu și le-a exprimat însă niciodată direct față de mine, în întâlnirile private de după predarea spre lectură a manuscrisului. Acesta a fost acceptat de profesor ca formă finală a tezei, ceea ce a fost destul de surprinzător pentru mine, eu fiind, din câte știu, prima excepție pe care o făcuse de la regula sa de aur a rescrierii obligatorii a unor capitole din teză. Nu mi-a solicitat, așadar, o rescriere de secțiuni sau capitole, o rearanjare a argumentelor ș.a.m.d., lucruri pe care, de bună seamă, le-aș fi operat fără prea multe comentarii, de vreme ce, la rândul meu, nu eram sută la sută sigur de inatacabilitatea a ceea ce susțineam.

²⁰ Prima invitație de a fi membru într-o comisie doctorală a venit la o distanță de șapte ani de la susținerea propriei mele teze și la doi ani de la obținerea titlului de cercetător științific gradul II (echivalent celui de conferențiar), poziție științifică de la care se permite accesul în astfel de foruri ad-hoc de evaluare științifică.

interpelarea nu vine aproape niciodată din partea „tezei”, a autorului ei (de marcat aici și potențialele consecințe de natură juridică ce ar rezulta din „complicitatea” evaluator – evaluat), ci dintr-o legătură profesională – care poate fi una de stimă, de dependență clientelară oarecare (cu reciprocitate sau fără) ori chiar una de filiație intelectuală între conducătorul de doctorat și referentul în comisie –, ceea ce, în cele mai multe cazuri, accentuează incongruența epistemică.

Refuzul acceptării calității de membru într-o comisie poate fi o soluție... Dar care sunt totuși consecințele practice ale unei asemenea decizii și, la urma urmei, însuși conceptul ei pragmatic? Luarea pe o cale a (auto)izolării, cel puțin tendențiale, de propria „comunitate” profesională prin refuzul acestui tip de situație și, în același timp, de strat constitutiv (alături și de altele, firește) al sociabilității profesionale?... Nu cumva toată propria muncă intelectuală de până în acel moment a fost, în ultimă instanță și socio-pragmatic și profesional vorbind, tocmai pentru a-ți câștiga „dreptul la voce” în câmpul profesional? Pe de altă parte, dacă accepți, se mai poate oare pune, la modul serios, problema respingerii tezei la a cărei evaluare epistemic-profesională ești invitat să participi și, implicit, a propunerii de acordare a titlului de doctor? Nu înseamnă asta că nu mai poți da înapoi? A face asta nu are drept consecință potențială blocarea ascensiunii profesionale a unui aspirant la statutul de „egal”, dar și punerea într-o situație fără ieșire (nu una imediată, oricum) a școlii doctorale însăși, a colegilor de breaslă din comisia de îndrumare care au considerat teza a fi aptă de susținerea ei publică, apoi a membrilor comisiei din care faci parte, pe care, indirect, dar inevitabil, îi pui să-și reevalueze *hic et nunc* concluzia propriului referat? Și, nu în ultimul rând, nu înseamnă asta dezmințirea „cecului în alb”, a creditului personal cu care ai fost investit de către însuși conducătorul tezei? Ce, cât, cum spui, în calitate de referent într-o comisie de susținere a unei dizertații doctorale, depinde foarte mult de răspunsurile pe care și le dă fiecare în parte la întrebări de tipul celor de mai sus. Personal, miza intrării în acest *cerc – virtuos* sau *vicios*, după caz – stă în posibilitatea interpelării unui fenomen din interiorul său, adică în beneficiile de natură epistemică rezultate din transformarea „circularității” formate de intercondiționările socio-pragmatic profesionale invocate într-una de ordin *hermeneutic* propriu-zis.

Căutarea, pe „harta” interacțiunilor sociale de ordinul muncii intelectuale, de posibile *locus-uri* incipiente ale articulării „naturale” dintre social și intelectual și, astfel, ale înfiripării spontane a unei cunoașteri sociale „oblice”, liminar socio-hermeneutice și autoreflexive, poate alege să ignore datul socio-epistemic purtat cu sine de momentul consacrării unei munci doctorale. Însă doar prin parcurgerea genului de „cerc hermeneutic” incarnat (și susținut) de circumstanțele constitutive ale situației socio-intelectuale care e participarea la o comisie de doctorat – situație evocată *cu titlul de model concret* al zisului cerc (ori de „măchetă” socio-hermeneutică a sa) –, și apoi prin extrapolarea de la acesta din urmă, se poate tenta schița conceptuală a ce ar putea însemna în genere intrarea într-un dialog veritabil cu biografiile epistemic-intelectuale ale confrăților de breaslă; așadar, cu

experiențele lor de viață intelectuală (distincte de și totuși similare parcursului științific propriu prezumtivului cititor și „exeget” al acestora), cu lumile socio-culturale pe care aceștia le descriu și, nu în ultimul rând, cu tine însuși, cu propriile șantiere intelectuale în care ești prins, pus fiind în ipostaza de a-ți chestiona regimul epistemic cu fiecare (nouă) întâlnire și confruntare intersubiectivă cu celălalt. *La limită*, evaluarea tezei unei scrieri este o (re)evaluare a „tezelor” personale (trecute, prezente și viitoare) ale evaluatorului în lumina (și, se poate spune, „la lumina”) efectului comprehensiv produs de cea (în)scrisă de un congener, așa cum s-a priceput, în propria-i lucrătură; ceea ce pare să postuleze caracterul „nesfârșit” al muncii intelectuale (nu doar în timp, ci și ca spațialitate comprehensivă proprie a terenurilor, straturilor și suprafețelor ei de înscriere), atunci când ea e luată în serios.

5. FIȘIERUL PERSONAL

C. W. Mills (1952/1980) ne oferă definiția pertinentă și operaționalizată a „fișierului personal”, una care lasă loc de suficiente „adaptări personale”, permițându-i cercetătorului să le pună în practică, după cum îi este convenabil, deodată cu apropierea conceptului:

Un fișier [sau dosar] personal e organizarea socială a memoriei individului; el intensifică legătura continuă dintre viață și muncă și face posibilă o continuitate în munca însăși, ca și în planificarea ei; el se află la o intersecție dintre experiența de viață, activitățile profesionale și modul în care lucrezi. În acest fișier, meșteșugarul intelectual caută să integreze ceea ce el face din punct de vedere intelectual și experiențele resimțite ca individ. Aici lui nu-i e frică să-și folosească experiența și s-o inter-categorisească, pentru a spune așa, cu diversele proiecte pe care le are în lucru. E cuplarea vieții și a muncii; în acesta, cele două devin una. Slujind și ca o unealtă de control când vine vorba de munci repetitive, fișierul îmi îngăduie să-mi cruț picul de energie de care dispun. El totodată mă încurajează să capturez „gânduri periferice”: idei diverse care-mi apar, ce pot fi produse secundare ale experienței cotidiene, frânturi de conversație auzite pe stradă sau chiar vise. Odată notate, acestea toate pot duce la gânduri mai sistematice, așa cum pot acorda relevanță intelectuală unor experiențe mai focalizate (p. 64-65).

Extrag din „fișierul personal” – folosindu-le ca bază empirică pentru ceea ce urmează – textele a zece referate²¹ elaborate de subsemnatul, în perioada 2010-

²¹ Patru dintre ele au vizat candidații la titlul de doctor în sociologie, propus spre acordare în cadrul Facultății de Sociologie și Asistență Socială a UBB (cei 4 doctoranzi au fost coordonați științific de trei dintre profesorii universitari ai acestei facultăți), iar restul de șase candidații la titlul de doctor în relații internaționale și studii europene, propus spre acordare în cadrul Facultății de Studii Europene (cei 6 doctoranzi au fost coordonați științific de doi dintre profesorii universitari ai acestei facultăți). Jumătate dintre cele zece referate selecționate aici au privit teze scrise de doctorande. În

2018, în calitate de membru în comisii de susținere publică a tezei de doctorat și decupez *pasaje* din acestea, pentru a urmări, în cheie autoetnografică²², suita de idei pe care le-am putut avansa eu însumi cu ocazia adnotării lucrărilor²³; m-a interesat, mai precis, posibilitatea de a recupera „cuante” din *registrul epistemic* conturat, de-a lungul timpului, în referatele elaborate succesiv pe marginea acestor zece teze de doctorat.

Las în suspensie o eventuală sinteză „transversală”, metaanalitică, a transcrierilor de adnotări care urmează, întrucât nu tematizarea în cheie epistemic-metateoretică a propriilor gânduri, nu relevarea propriilor poziționări („thetice”) de sociolog deja format (de propria istorie intelectuală și activitate de cercetare) vizavi de „obiectele” socio-epistemice convocate de respectivele munci de cercetare doctorală e ceea ce mă interesează aici, ci pur și simplu marcarea unor secvențe din ce se poate *vedea* (nu și neapărat întotdeauna citi ca atare) într-un text calificat ca manuscris doctoral și, astfel, a-i produce acestui ceva „văzut” de mine un fel de ostensiune lizibilă. „Sinteza” acestei „lizibilități”, dacă va veni cândva, va fi posibilă doar în momentul în care volumul materialului empiric din care-și va trage seva va fi ajuns la saturație, or, încă nu e cazul.

Dacă e să privesc la cea ce face fenomenologul francez Maurice Merleau-Ponty (1964/2017) în *Vizibilul și invizibilul...*, unde încearcă să capteze, fie și pieziș, nici mai mult nici mai puțin decât *regimul epistemic* al vizibilului²⁴, aș spune că interogația mea (socio-antropologică, cu vagi arome de filosofie) are din capul locului o bătaie mult mai scurtă: prezentarea „razantă” a urmelor scrise – și înscrise dimpreună cu contextele lor socio-epistemice și hermeneutice circumscrise (inclusiv situațional) – ale unor chestiuni la care am fost provocat să gândesc cu ocazia „judecării” unor dizertații doctorale, așadar ale unor parcursuri de experiență intelectuală formatoare; chestiuni despre care trebuie să spun că, deși eu însumi, într-un fel sau altul „trecusem pe acolo”, până la (re)citirea lor *retrospectivă*, „prin lentilele” și în munca autorilor tezelor de doctorat evaluate, mi-

ordinea lor cronologică, referatele au fost depuse la Institutul de Studii Doctorale al UBB după cum urmează: (R1) în 1 iulie 2010; (R2) în 19 noiembrie 2012; (R3) în 20 noiembrie 2013; (R4) în 22 iunie 2016; (R5) în 28 septembrie 2016; (R6) în 30 septembrie 2016; (R7) în 23 iunie 2017; (R8) în 23 iunie 2017; (R9) în 6 octombrie 2017; (R10) în 26 februarie 2018.

²² Despre avantajele metodologice ale folosirii conjugate a obiectivării participative și a autoetnografiei ca „metodă”, despre ceea ce rezultă din *întreșerea* obiectivării subiectului obiectivator (à la Pierre Bourdieu) cu scrierea selectivă și retroactivă a experiențelor autorului (o dată cu descrierea acestora), nu mai revin aici, întrucât am analizat-o, in extenso, în altă parte (Totelecan & Sîrbu, 2017, p. 15-19). În treacăt, menționez doar că, între altele, ea își propune să provoace, cum ar spune-o Bronwyn Davies (2005, p. 5), „o deplasare a atenției, o deplasare în conștiință și conștiinciozitate”.

²³ În timp, unele dintre aceste teze de doctorat s-au transformat în cărți, iar altele sunt în diverse stadii pe acest drum.

²⁴ „[...] trebuie să căutăm dincolo de percepția însăși garanția și sensul funcției ei ontologice. Vom semnala această cale, aceea a filosofiei reflexive, atunci când ea se va deschide” (Merleau-Ponty, 1964/2017, p. 19).

au rămas „invizibile” – adică, nu doar neexplicitate, ci insesizabile cu claritatea necesară.

Din prezentarea, fie și sumară, a acestora și în acest fel de „punere în pagină”, sper să pot reconstitui material, deci să pot figura cumva, inclusiv pentru cititorul meu, niște indicii permițând *fenomenalizarea* – în *înțelegerea de sine*, să spun așa, a „meșteșugului intelectual” (iar astfel și dezvoltând-o întrucâtva) – unor „punți transcendente” (desigur, într-o „prestație” slabă, socio-antropologică, a conceptului în înțelesul lui filosofic, i.e. transcendental-fenomenologic în linia Husserl, Merleau-Ponty) către ceea ce rămâne, mai mereu, abscons în munca intelectuală creatoare de sens epistemic; atât în cea care posibilizează citirea, interpretarea și înțelegerea izbutită a unei (alte) munci intelectuale (fie ea doctorale, dar și mai generic, a celei auctoriale), cât și, „pe această bază”, în apropierea – ca sens al ei – din *experiența* intelectuală propriu-zisă a generării unei teze (strângând, condensând în ea rezultatele unei munci) cu semnificație de enunț productiv de cunoaștere socio-umană, nu întotdeauna transpusă în clar de autorul ei.

6. TRECERI ȘI ADNOTĂRI

Repertoriul epistemic pus în scenă de evaluatorul unei teze de doctorat se desfășoară între două „incantații” standardizate, aproape „magice”, evident prin efectele performative ale discursului lor (și consecințele juridice ale acestuia): formulele ritualice cu care referentul își începe, respectiv își încheie prezentarea referatului. Iată un exemplu (compus din două referate distincte) pentru ele.

Subsemnatul..., referent în Comisia de susținere publică a tezei de doctorat, numit prin decizia din... a Directorului Consiliului pentru Studiile Universitare de Doctorat din Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, am citit și analizat lucrarea..., prezentată de domnul..., și constat că, din punct de vedere formal, aceasta îndeplinește condițiile pentru a putea fi susținută public ca teză de doctorat în domeniul sociologie. [R9]

Prin această nouă redeschidere a dialogului între istorie și științe sociale pe dimensiunea relațiilor internaționale, ca, de altfel, orice demers academic de factură similară, și teza de doctorat prezentată soluționează unele probleme din câmpul cercetării științifice și pune altele noi. Excelentul material documentar adus la cunoștință cititorilor, buna încadrare teoretică a acestuia, analizele empirice elaborate mă determină să propun acordarea titlului de doctor în relații internaționale și studii europene doamnei... [R5]

Pentru majoritatea celor din public, o parte (mai mică sau mai mare) a lor aflați pentru prima oară în ipostaza de spectator la un asemenea eveniment, inclusiv pentru candidatul la titlul de doctor, întrebările „cu ce va începe referentul?” și „cum va încheia?” punctează suspansul unor răspunsuri așteptate cu sufletul la gură. Aceste răspunsuri fiind, invariabil, cele oferite în formatul precizat deja, am

învățat, în timp, că păstrarea „secretă”, până la finalul expozeului, a propunerii de acordare a titlului de doctor (în condițiile în care de un refuz nu prea poate fi vorba, vezi *supra* §4), prejudiciază receptarea adecvată – atât de către candidat, cât și din partea publicului „inocent” – a semnificației mesajului pe care, se presupune, dorești să-l transmiți cu această ocazie. Astfel, am început, de la un moment dat, să mă dispensez cât mai repede cu puțință de această „corvoadă”, pentru a mă concentra pe „ce”-ul despre care, în prealabil, am decis deja că *merită* împărțit cu publicul.

Punerea în scenă a evaluării tezei (repertoriul epistemic) se constituie după o logică diferită de cea a registrului epistemic, întrucât, spre deosebire de ce s-a scris *confidențial* (în referat, ca act administrativ mai ales)²⁵, ceea ce se susține *public*, dinaintea celor prezenți la evenimentul și scena socială a susținerii, se subordonează „naturii dialogale” a dezbaterii și metaanalizei lui „pentru cine vorbești?”²⁶, chestiuni cruciale în „jocul cu măști” al „discuțiilor intelectuale în (și cu) public” (cf. Goffman, 1959). În lipsa unui „pentru cine” calificat (care poate fi destinat doctorandului, apropiaților săi de față, îndreptat către conducătorul tezei, către un membru din comisie, adresat școlii doctorale sau instituției organizatoare de doctorate ș.a.m.d.), „intervenția” rămâne o simplă dare de seamă, după un rețetar arhicunoscut și standardizat în spațiul universitar, axată pe chestiuni puțin susceptibile, prin definiție, de controversă: date biografice din CV-ul autorului tezei, evocarea activității sale științifice, prezentarea structurii pe capitole a lucrării, invocarea bibliografiei și „remarcarea” în termeni generici a „manierei”, cu coeficiente vrând, nevrând de „originalitate” (din moment ce lucrarea nu este nicidecum un „plagiat”, o copie, o repetare, o reiterare etc.), în care a fost tratat subiectul. *Nota bene*, scriptul după care se desfășoară ritualul instituțional de susținere publică a tezei de doctorat presupune (axiomatic, aș îndrăzni să spun) un *public neangajat* în dezbateră propriu-zisă a (fondului) tezei, deși, din punct de vedere formal, dreptul de a lua cuvântul îi aparține oricărei persoane prezente, momentul exercitării lui marcându-se formal prin enunțul „acum se pot adresa întrebări din public, dacă ele există”.

O astfel de „dare de seamă” (pot fi până la patru prezentări care să reitereze, punct cu punct, aceleași aspecte: una a coordonatorului științific al tezei, iar restul ale referenților) este modalitatea cea mai la îndemână de neimplicare „calculată”,

²⁵ Referatul scris rămâne la dosarul tezei, e văzut de mai mulți ochi (de la cei ai membrilor comisiei de susținere publică, până la cei ai comisiei naționale de specialitate și apoi ai membrilor Consiliului Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare, ai diverselor persoane din Ministerul Educației – ultimul for care se „pronunță” asupra dosarului candidatului la titlul de doctor), trece prin mai multe mâini și, mai nou, în numele transparenței universitare, tendința e să fie făcut public (în sensul absolut al cuvântului). Referentul „e obligat” să țină seamă de aceste aspecte la întocmirea referatului și să recurgă la autocenzurarea exceselor critice pentru a fi consecvent cu recomandarea finală de acordare a titlului de doctor în domeniul „X”.

²⁶ Atunci când ritualul instituțional este ceva mai rigid, și adesea se întâmplă să fie așa, dialogul nu poate fi decât mimat – retoric.

deopotrivă a referentului și a publicului, în dialogul științific. Ea induce sentimentul, reconfortant de altfel, că nu există dubii în privința calității deosebite a cercetării doctorale prezentate²⁷, dar, chiar dacă ar putea exista, datorită formatului expozeului, ele nu apar decât rar menționate. Celor interesați nu le rămâne decât să-i creadă pe cuvânt pe aceia care, se presupune, au parcurs, „în amănunt” și cu acribia, rigoarea și competența necesare, teza (conducătorul științific, comisia de îndrumare, cea de pre-susținere, școala doctorală în ansamblu, a cărei credibilitate e angajată, membrii referenți ai comisiei de susținere publică, președintele ei), „neîndrăznind” să chestioneze ceva ce a fost deja validat științific.

Neasumând acest scenariu – pentru că, în fond, ce altceva dacă nu poziționările diferite fac realmente interesantă munca intelectuală –, au fost momente în care „împingerea în corzi” a candidatului la titlul de doctor a conferit prilejul membrilor publicului (care, într-un caz anume, erau și membri ai aceleiași comunități de viață socio-intelectuală cu autoarea tezei²⁸) să interpeleze ei înșiși candidatul cu privire la acuratețea descrierilor fenomenelor sociale pe care le tematiza. Analizând registrul epistemic al propriilor referate evaluative, trebuie să admit prezența în textele mele a unor dări de seamă fără mize intelectuale deosebite, adică a unei *non-scrieri* a lor, în fond, destul de vizibilă la începutul perioadei de referință (2010-2018), dar din ce în ce mai estompată înspre finalul ei, când redactarea referatelor începe să nu mai semene a comentarii cu clișee de tipul „autorul și opera”.

Am ajuns, astfel, să cred cu tărie că textul unui referat despre o teză trebuie să se concentreze pe ceea ce „sare în ochi” în aceasta (fie că „încântă” în mod deosebit, fie că „nervează” la culme) și că, de acolo, de la acel „capăt de ață” se cuvine să înceapă deslușirea „țesăturii” lucrării, cu evidențierea *punților de trecere* și astfel de „ogîndire” unul în altul a două demersuri intelectuale care, cel puțin pe anumite tronsoane ale experienței, nu pot să nu „devină una”: cel de cercetare al doctorandului, respectiv al celui care, citindu-i acestuia teza, îi „cercetează”, la rândul lui, deopotrivă subiectul și felul în care el a fost lucrat. Aș spune că sarcina unui bun referat de evaluare – bun din punct de vedere intelectual – constă atunci în gestionarea justă și explicitată cât mai precis, mai complet (și deci mai onest), a acestei *parțiale* identificări intelectuale (ea e mereu „negociată”, funcțională, procedurală, niciodată substanțială ori fuzională) prin care gândirea și competența referentului „se mulează” pe acelea puse în joc de doctorand doar pentru a-i putea

²⁷ Analizând cele 255 de teze de doctorat susținute public în 2016 la o universitate „cu tradiție și de prestigiu” (e vorba de Universitatea „Babeș-Bolyai”), se poate constata (lucru valabil și pentru alți ani) că 91,76% dintre calificativele acordate de comisie au fost de „foarte bine” și „excelent”. Pe situl web al instituției (<http://doctorat.ubbcluj.ro/ro/sustinerile-publice-ale-tezelor-de-doctorat/>) apare în acel an menționată o singură teză care a primit calificativul „satisfăcător”, alături de încă douăzeci încadrate la categoria „bine”.

²⁸ A fost vorba de câțiva membri ai unui kibbutz israelian, veniți la Cluj împreună cu doctoranda, s-o sprijine moral la susținerea tezei (vezi Gleizer, 2017).

distinge mai bine, mai clar acestuia din urmă profilul intelectual și „trăinicia” muncii științifice desfășurate.

Asupra acestui gen de conexiuni-punte își propune să zăbovească, pentru a le produce o ostensiune, montajul de transcrieri din propriile referate care urmează. Cititorul le poate parcurge pe îndelete, în concatenarea fragmentelor de la R1 la R10, sau, dacă e foarte grăbit, se poate limita doar la meta-notațiile sintetice la aceste eșantioane de comentariu evaluativ – un fel de adnotare, de uz intelectual și socio-epistemic personal, la adnotările „de serviciu” pedagogic, dacă se vrea – marcate în caractere cursive și plasate în deschiderea fiecărui decupaj.

R1. *Autoplasarea cercetării doctorandului versus cercetările efectiv existente în științele sociale.*

[...] doctoranda urmărește să ne ofere „o viziune de ansamblu asupra serviciilor sociale în context european, național, județean (Hunedoara) și regional (Valea Jiului), punând accent pe situația acestor servicii sociale (2000-2009) înainte de agravarea crizei socio-economice mondiale și naționale” (Costinaș, 2010, p. 4). Atât investigația sa în plan epistemic-teoretico-metodologic, cât și cercetările empirice realizate vizează analiza dinamicii serviciilor sociale din *micro-regiunea* Valea Jiului în contextul schimbărilor *macro-structurale* contemporane, premergătoare crizei financiare globale și, corelativ, a celor socio-economice, mai nou și politice, locale/regionale/naționale. [...]

Valea Jiului este, așadar, unul din numeroasele contexte socio-economice românești ce reclamă intervenție socială. Cum se realizează aceasta? În beneficiile cui? De către cine? Sunt doar câteva dintre interogațiile lansate de teza propusă de autoare, cititorul fiind invitat să găsească posibile răspunsuri în paginile lucrării. [...] „lucrarea de față contribuie la îmbunătățirea literaturii științifice în domeniu, mai ales având în vedere faptul că nu există nici un studiu de specialitate care să facă referire la tematica serviciilor sociale din regiunea Valea Jiului, jud. Hunedoara, perspectiva oferită în acest studiu constituind un punct de plecare pentru alte cercetări ce vor viza domeniul serviciilor sociale” (Costinaș, 2010, p. 251).

Chiar dacă absența „serviciilor sociale din Valea Jiului” din cercetările (românești sau străine) de asistență socială ar fi reală, deși nu suntem pe deplin convingeți de acest lucru, asta nu înseamnă că subiectul ar fi unul tabu pentru alte categorii de specialiști din discipline socio-umane. Sociologi, antropologi, economiști, geografi, juriști ș.a., mai degrabă *din afara* decât *dinăuntrul* temei, analizează, fie și tangențial, serviciile sociale. Spre exemplu, *Opportunities for Local Development in Jiului Valley*, scrisă de Iuliana Precupețu în 1999 sau *Analiza socio-economică a bazinului minier Valea Jiului – componentă în realizarea unui G.I.S. în vederea dezvoltării durabile a zonelor afectate de exploatarea minierei*, redactată de M. Herbei și R. Ular în 2008, prima elaborată de un sociolog, la începutul deceniului analizat de doctorandă, a doua realizată de doi topografi, la sfârșitul ei, sunt doar două dintre referințele oferite de internet, iar asta la o căutare mai mult decât sumară. Acestea fiind zise, aș sugera doctorandei o mai mare indulgență față de colegii de breaslă și renunțarea la un verdict atât de ferm. [...]

[...] Am fi preferat ca în locul expeditiei într-o manieră lapidară a „triadei reperelor” (epistemologice, teoretice, metodologice), care lasă conceptele *nedelimitate* și *neprecizate*

în raport cu altele concurente din spațiul științific, opțiunea autoarei să se fi îndreptat spre o operaționalizare precisă, și de ce nu chiar personală, a termenilor/noțiunilor pe care ea îi utilizează în teză. [...] Din categoria conceptelor *insuficient determinate* menționăm pe cel de „servicii sociale” [...], [iar] din cea de a doua categorie, a conceptelor *insuficient conturate*, ne referim aici la cel de „profesioniști din serviciile sociale”, utilizat de autoare ca „*taken for granted*”. Iată o posibilă suită de întrebări care vine să complice acest de-la-sine-înțeles: profesioniștii din serviciile sociale sunt o categorie distinctă de practicieni? Dacă da, „restul” celor care activează în domeniul asistenței sociale sunt mai puțin calificați? Dacă da, asta afectează percepția lor asupra serviciilor? Dacă da, avem multiple înțelegeri a ceea ce sunt serviciile sociale, chiar și din interiorul lor? Dacă da, care dintre „realități” este expusă științific în teză? Seria lor poate continua astfel la nesfârșit. [...]

[...]

Credem că în completarea concluziilor la care ajunge doctoranda, ar fi binevenită și o reflecție din partea sa asupra propriilor interpretări și analize ale rezultatelor avansate în lucrare. Elaborarea unor răspunsuri provocatoare la interogații de factură meta-analitică (e.g. Se poate stabili un optim necesar de servicii sociale într-o anumite unitate teritorială? Când un oarecare procent de beneficiari ai serviciilor sociale poate fi catalogat ca fiind mare sau mic – respectiv acest 13,16% în Valea Jiului? Ce fel de „comenzi sociale” determină ca unele servicii sociale să fie supra-reprezentate și altele nu?) ar face ca secțiunile și capitolele în care sunt prezente elementele analizei cantitative și calitative să nu mai fie privite „static”, ca simple dări de seamă asupra unei stări de fapt, ci într-o manieră dinamică, ca puncte nodale în reflecțiile viitoare ale cercetătorilor din domeniu.

R2. Autocolonizare epistemică și jargon profesional: „lingua franca” versus limba minorității etnice.

[...] chiar dacă în ultima perioadă (ca urmare a presiunilor instituționale la care sunt supuși doctoranzii) s-au înmulțit tezele redactate într-o limbă de „circulație internațională” (în special în limba engleză), multe dintre acestea nu fac dovada operării cu naturalețe într-un jargon științific de specialitate, specific acelei limbi. Acest lucru este cu atât mai dificil de realizat în domeniul științelor sociale, unde, aproape întotdeauna, „cât face unu plus unu” depinde de context.

Astfel, renunțarea la o rostire românească (cât și la una *romani*, i.e. limba subiecților care fac obiectul cercetării) plină de miez, încărcată de conotații, de multiple straturi semnificative ale realității sociale, și îmbrățișarea unei alteia, care funcționează într-un altfel de registru epistemic-lingvistic, presupune o muncă intelectuală deosebită, pentru care doctoranda merită felicitată din plin.

[...] pentru mine cel puțin, răspunsul la întrebarea „în ce limbă scriem un text științific?” este ultimul dintr-o serie de opțiuni prealabile, care debutează cu interogații de tipul: „despre ce scriem?” și „pentru cine scriem?”. Așadar, utilizez limba română în redactarea acestui referat pentru că scriu, deopotrivă, atât pentru comunitatea științifică, cât și pentru cea locală prezentă aici, și fiindcă o punere în pagină în engleză, chiar dacă nu m-ar fi „îndepărtat” de breasla (mea) profesională, m-ar fi distanțat (a se citi: ar fi introdus filtre interpretative suplimentare) de publicul prezent la susținerea de astăzi.

Doctoranda a „optat” pentru engleză, ceea ce mă face să cred că textul ei vizează un public aflat atât înăuntrul, cât și în afara granițelor naționale, lucru dorit, de ce să nu recunoaștem, de orice specialist. M-am întrebant însă dacă această opțiune (așa cum poate fi

bunăoară cea de redactare în franceză, germană, spaniolă ori, de ce nu, în chineză sau rusă) nu duce și la o distanțare epistemică de realitățile cercetate, în cazul de față una specific românească, chiar dacă parte a unui fenomen european mai larg, și anume: tineretul *roma* din țara noastră, captiv într-un sistem educațional mai puțin echipat să lupte cu discriminarea, pentru care idealurile și aspirațiile profesionale sunt ciuntite din fașă, ca urmare a unor habitusuri și practici de excluziune socială, ce, în cele din urmă, duc la ocuparea unor poziții sociale pe piața muncii nu tocmai de invidiat. Cum îndepărtarea de obiectul de cercetare este vizibilă și în lucrările elaborate în limba română, de români, se poate concluziona că nu *limba* în care scriem, ci *sursele de documentare* pe care le folosim ne țin la o distanță mai mică sau mai mare de ce ne-am propus să cercetăm.

Constatăm că, dintre cele 323 de titluri prezente în bibliografia lucrării (sper să nu-mi fi scăpat vreunul la numărătoare), doar 16% sunt scrise integral de autori români sau în colaborare cu alții din străinătate. [...] Mult, puțin, greu de emis o judecată de valoare cât de cât certă în lipsa unei evaluări globale a publicațiilor redactate pe acest subiect, atât în țară, cât și peste hotare, însă cred că o trecere în revistă mai amplă a surselor naționale se impune. Amintesc doar, în treacăt, că institute de cercetare de calibrul, așa cum este, de pildă, Institutul de Cercetare a Calității Vieții al Academiei Române, au ca axă prioritară cercetarea situației socio-economice a romilor, rezultatele muncii lor concretizându-se în lucrări de autor sau volume colective. [...] Desigur, rămâne la latitudinea doctorandei a alege care dintre instituțiile, colectivele de cercetare, ONG-urile sau organismele guvernamentale din România merită (sau nu) avute în vedere în contextul lucrării sale.

Cred, totuși, că n-ar fi rău dacă în teză s-ar evidenția un corpus teoretico-empiric autohton, așezat fie și după imaginile pe care anumiți autori din Franța, Germania, Marea Britanie etc. și le fac despre procesele de excludere socială prin care trec tinerii de etnie romă; după preceptele Bruxelles-ului legate de incluziune, accesul la educație și pe piața muncii; după încercările timide ale legislației naționale de a adopta *acquis*-ul comunitar în materie (dar lipsite de entuziasm în ceea ce privește implementarea sa).

[...] degajarea unui cadru teoretic propriu, eclectic fără îndoială, și expunerea sa în textul lucrării, nu cred că ar ridica probleme autoarei. Rostul său ar fi triplu. Pe de o parte, ar putea produce o sinteză teoretică a multiplelor perspective din care a fost abordat subiectul, pe de alta, ar furniza o grilă interpretativă mai riguroasă a părții empirice invocate [...] așa cum se prezintă ea în cele trei cercetări de teren efectuate de doctorandă (prima, cantitativă, axată pe investigarea factorilor sociali care influențează succesul școlar la adolescenții romi; a doua, calitativă, legată de aspirațiile ocupaționale ale acestui grup; a treia, cantitativă, vizând percepțiile angajatorilor vizavi de angajarea tinerilor romi absolvenți de liceu, (Mateuț, 2012). Și, nu în ultimul rând, ar putea ghida cercetarea de teren și înspre alte instrumente de lucru, complementare sau concurente celor abordate în teză.

[...] văd necesară inserția unui nou capitol care să trateze interdependența macro-micro, relația biunivocă dintre elementele macro-sociale (precum piața muncii, sistemul educațional, diviziunea și excluziunea socială din societatea românească) și practicile cotidiene, respectiv aspirațiile de nivel micro ale tinerilor de etnie *roma*. În ce privește acest ultim aspect, este bine venită investigarea sa calitativă, așa cum doctoranda o realizează în primul subcapitol al capitolului șase, dar ar trebui făcute totuși precizările necesare vizavi de selecționarea materialului ales pentru a fi citat: se fac auzite doar vocile a 8 adolescenți din cei 20 investigați, și mă întreb de ce?, unde sunt restul?, de ce au fost omise?, toate

aceste întrebări putând fi evitate dacă, în amonte, ar exista precizări mai clare vizavi de unghiul din care trebuie să ne uităm la materialul cantitativ. O anexă cu prezentarea *in extenso* a interviurilor, mai ales că referințele cantitative abundă, ar fi de dorit.

R3. Analiza unui fenomen social impune evaluarea contextului socio-cultural în care se desfășoară, pentru a „neutraliza” efectele propagate de stereotipii și reprezentări sociale.

[...] Devine evidentă necesitatea unor analize care să spună ceva și despre emigranții care lipsesc din datele curente, „ignorați” de registre deoarece „nu-și schimbă domiciliul legal din România și nici nu au contracte de muncă în țările-gazdă” (Sîrca, 2013, p. 130). Explorarea spațiului analitic debutează în a doua parte a tezei de doctorat, în care autorul ei combină ancheta sociologică pe bază de chestionar cu studiul de caz și focus-grupul cu experți. [...] Fără a știrbi din importanța analizei pe care o realizează doctorandul, aş fi preferat ca ea să nu se rezume doar la creionarea unor reprezentări sociale, la declarațiile despre motivele plecării (trecute și/sau viitoare), ci să se uite și la ce se află în spatele lor, lucru posibil de realizat prin colectarea câtorva istorii de viață și apelul la metodele narative în general, într-o manieră similară celei adoptate în următorul capitol al tezei.

[...] beneficiind de sprijinul a opt cercetători ai domeniului, de formații profesionale relativ distincte, cu care realizează un focus-grup, autorul tezei de doctorat adâncește temele abordate, nu doar pentru a înțelege fenomenul în amploarea sa, dar și pentru a căuta soluții de reducere a consecințelor migrației, prin politici macro-, mezo- și microsociale. [...] uitându-mă la datele în care au fost realizate cercetările, constat că focus-grupul a fost prima, urmându-i apoi studiul comparativ și, în fine, cercetarea cantitativă, adică observ existența unei corelații inverse între cronologia cercetărilor realizate de doctorand și maniera în care acestea își fac simțită prezența pe parcursul lucrării. Structura tezei, în funcție de aranjarea capitolelor (poate) spune povești diferite despre migrație, or, în relație directă cu chestiunea focus-grupului, putem avea o *închidere explicativă* dacă el este plasat la final sau, dimpotrivă, o *deschidere teoretico-metodologică*, dacă funcționează ca preambul empiric. În această topică răsturnată, poate ar fi putut fi mai bine descrise prin cercetările cantitative și calitative ulterioare anumite aspecte punctate de experți: tipurile de rețele (confesionale, etnice, de ajutor reciproc etc.), chestiunea identitate globală vs. cea locală, distincția legal/ilegal post-2007, când emigranți sunt trimiși cu avionul acasă etc.

Pe acest ultim aspect, rezultă, din datele statistice prezentate în capitolului al treilea, că ar exista în prezent „o categorie de state (dezvoltate, stabile, meritocrative) care sunt doritoare de persoane bine pregătite, înalt calificate, care vor locui, astfel, perioade lungi, departe de țara lor. O altă categorie de state sunt cele vestice care au nevoie mai degrabă de forță de muncă mediu sau slab calificată în anumite domenii, dar pe perioade scurte (agricultură, construcții, îngrijire etc.)” (Sîrca, 2013, p. 279). Finele anului 2013 ne arată că numărul statelor care „doresc” „emigrantul român” se reduce constant (țări precum Olanda, Marea Britanie, Spania, Franța sau Italia exprimându-se în acest sens mai mult sau mai puțin voalat), în schimb, tot mai multe doresc „migrația românească”, adică ideal-tipul profesionistului și/sau al muncitorului exemplar, al cetățeanului european „pur-sânge”, „dezbrăcat” de haina identitară, de conotațiile și/sau stereotipiile locale.

R4. Esențial versus rezidual în dialectica național-transnațional: chestionarea critică a „rămășițelor identitare” mai înainte de adoptarea potențialilor identifikatori sociali care i-ar „circumscrie” manifestările.

Cum sunt din ce în ce mai rare tezele de doctorat în care autorii lor fac parte nemijlocită din fenomenul cercetat și, ca atare, aceștia sunt, deopotrivă, atât cercetători privilegiați care au acces nemijlocit la manifestările sale, cât și informatori cheie de la care ne parvin în mod direct datele esențiale cu care se operează și se teoretizează, lucrări precum cea de față merită salutate cu prisosință. La confluența științelor sociale cu sportul, teza de doctorat pe care ne-o supune atenției doctorandul emerge dintr-o tematică de cercetare care, cu mult înainte ca ea să-i devină subiect de interogație academică, a fost și rămâne parte integrantă a evoluției sale profesionale. [...] sportul e privit în această lucrare drept fenomen bidirecțional, care pune în relație valorile naționale și/sau societale conturate în jurul activităților sportive cu cele implicate de mișcările sportive internaționale, având propriile lor „identități transnaționale”. [...]

[...] Observând existența unei tensiuni între valorile internaționale (liberale) și cele naționale (conservator-religioase), ce pare a fi o constantă în constituirea și devenirea statului democratic Israel, doctorandul e interesat de felul în care aceasta se manifestă în sport și influențează scena sportivă [...].

În calitate de cititor al tezei de doctorat aș fi fost interesat ca, înainte de a lua contact cu manifestările – prin sport – ale identitarului, să aflu ce este sau ce mai este identitatea azi, de o tratare în cheie epistemologică a subiectului, de o discuție mai aprofundată pe concept, din care, eventual, s-ar putea distila mai ușor cât mai e național și cât apare ca fiind transnațional în/din identitate. Sunt cele două formule identitare abordate în teză calitativ diferite sau este vorba doar de un efect de mainstream, care nivelează identitatea națională (locală) și astfel se ajunge la una transnațională (globală)? Chiar dacă ar exista o presupusă identitate transnațională, construită prin aportul conjugat a diverse mecanisme, instituții, factori, fenomene, din care face parte și sportul, nu este cumva necesar ca ea să fie asumată (național) și internalizată (local) pentru a putea sta în contrapondere la o identitate, care nu mai este (cel puțin de când vorbim de globalizare) doar națională, în sensul cel mai propriu al termenului? Deși germeii unei astfel de teoretizări pot fi identificați pe tot parcursul lucrării, în lipsa unei asumări tranșante a ce e esențial și ce e rezidual în dialectica național-transnațional, concluzii pertinente de tipul: *„As a result of this interaction, universal values trickle into the sporting community and in some cases even spill over into areas and sectors that are outside the sport system. In this way, sport, and especially the Olympic Movement, contribute to and influence incorporation of transnational values into components of national identity. Simultaneously and in parallel, a process of assimilation and inclusion of values in addition to Olympic values that affect transnational identity takes place”* (Zinger, 2016, p. 189) rămân generice, chiar dacă arată că pe linia sportului există o influență bidirecțională asupra identității și, uneori, mai evidențiază și capacitățile transformative pe care acesta le mobilizează.

Cuprinse în jocul dialectic al amendării și confruntării critice cu subiectivările informatorilor cheie, documentele programatice naționale și internaționale la care apelează doctorandul – sursele din care își extrage constelația valorilor naționale/transnaționale investigate în teză (unele mai apropiate de registrul local, altele de cel global: „Universalism”, „No discrimination”, „Autonomy”, „Sustainability”, „Gender equality” etc.) – par a se bucura de un statut privilegiat, atât în relație cu literatura de specialitate din

domeniu, cât și cu opiniile respondenților. Transpare cumva caracterul de „autoritate incontestabilă” în materia sport-identitar-transnațional pe care acestea le-ar avea, accentuat de raportarea non-critică sau puțin chestionantă a autorului față de acestea. De la un „cercetător privilegiat”, care vorbește din interiorul fenomenului studiat, e de așteptat ca acesta să iasă din zona de confort a „*political correctness*” și să pună în lumină atât plusurile, cât și derapajele (dacă există) generate de realitățile induse de documentele oficiale invocate. Odată constatate aceste elemente și, în acest sens, avem suficiente exemple de tipul celui de la p. 117 [...], cred că este de datoria doctorandului de a creiona măcar o grilă de lectură avizată pentru ca, în baza ei, cititorul (neavizat) să poată intui mai bine efecte potențiale pe care aceste „tendințe” le-ar putea provoca în societățile naționale și/sau în spațiul transnațional. (Despre ce fel de putere discutăm aici? Este ea una aparentă, prin care mega-show-urile sportive oferă divertisment de masă? Este una de forță, prin care capitalismul reorientează privirea de pe critică socială pe consum?)

Personal, aş fi preferat ca „analiza de conținut” realizată pe documente și transcrieri să lase loc de mai mare respirație analizei lor hermeneutice, întrucât este necesară o punere în valoare a aspectelor intime ale temei (prezente în materialul calitativ, savuros și deosebit de bogat, rezultat din interviuri) de către un ochi antrenat mulți ani în domeniu.

R5. *Formele versus conținuturile deciziilor de politică externă: între arheologie socio-istorică de „factualități” și management de proces „anistoric”.*

Pentru mine, anii '70 coincid cu timpul copilăriei mele, moment al vieții în care asimilarea realităților socio-culturale (și cu atât mai puțin a celor geo-politice) ale vremii nu avea o miză, procesul respectiv fiind unul neinteresant (neconștientizat), aproape absent, dacă e să mă raportez la alte perioade istorice cu care am fost/sunt contemporan. Desigur, pentru oricine, „trăirea” sau „informarea” despre un anume tronson socio-istoric nu garantează asimilarea sa consistentă, ce, eventual, ar putea duce la înțelegerea lui profundă, ci acumularea unor date empirice (de obicei sumare) rezultate fie din experiența proprie, fie dintr-a altora; oricât de rafinate ar fi acestea, ele nu se transformă automat în experți pe un anume subiect. Condiția de „trăitori” și/sau „cititori” de biografii istorice ne permite să dezvoltăm variante personale de interpretare ale unui „atunci”, emergente din familiaritatea și/sau empatia cu personajul/persoana ori problematica aflate în centrul acelor evenimente. Însă o cunoaștere profundă a subiectului se poate totuși produce, mai ales atunci când se recurge la o tratare sistematică a subiectului. Doar că ea presupune a ne asigura: că există documente (oricare ar fi natura lor) ce confirmă intuițiile noastre; suplimentar, că, eventual, avem șansa de a discuta cu persoane direct implicate în evenimentele analizate (sau măcar foarte bine informate despre ele); și, poate nu în ultimul rând, că ne plasăm într-un cadru teoretico-epistemologic merit a „domestici” posibilele noastre derapaje subiective.

În teza sa de doctorat, axată pe analiza deciziilor de politică externă luate de premierul israelian Golda Meir în perioada 1970-1973, candidata la titlul de doctor se achemă cu succes de aceste sarcini și standarde academice, informațiile primare culese din mediul familial (de menționat aici participarea la războiul de „*Yom Kippur*” a propriului tată) sunt întregite cu investigarea documentelor de arhivă și interviuarea unor subiecți aflați în miezul evenimentelor, într-unul sau mai multe momente din perioada pe care se axează teza, iar deciziile politice ale celui de-al patrulea premier israelian (prima și singura femeie-premier din istoria statului Israel) sunt discutate și analizate în lumina diverșilor

factori externi ce i-au conturat procesul decizional și i-au influențat acțiunile politico-militare în spațiul internațional (Kremer-Asaf, 2016).

[...]

Neimpunerea *ab initio* de către doctorandă a unei grile axiologico-normative de receptare și înțelegere a deciziilor luate de Golda Meir are marele avantaj că nuanțele interpretative, care ar putea fi puse în discuție de orice „citire alternativă” a politicii externe duse de fostul prim-ministru israelian, pot fi preluate și încorporate în modelul analitic propus în teză, pe măsură ce ele apar, ceea ce îi conferă acestuia un anume grad de reziliență. Totodată însă, prin „renunțarea”, în numele „obiectivității academice”, la opțiunile interpretative proprii, la o *subiectivitate avizată*, pe care, după părerea mea, cercetătoarea ar fi trebuit să o expună mult mai pregnant, se și mută accentul de pe „ce se decide” pe „cum se decide” în cadrul „*foreign decision-making process*”. Cu siguranță, ambele sunt importante și trebuie privite în interdependența lor pentru a avea o imagine complexă și completă a fenomenului. Altfel, riscăm să ne confruntăm fie cu o trecere în revistă a unei succesiuni de decizii, aparent haotice, cu care nu știm să operăm și cu atât mai puțin să le „asamblăm” coerent, fie, la celălalt capăt al continuum-ului, cu o structură și un aparat de lucru bine realizat, pe baza căruia trebuie să trecem la identificarea empirică a unui „ce s-a întâmplat atunci”, identificare rămânând ostatică procesului de secretizare și desecretizare a informațiilor.

R6. *Globalizare generică, omniprezentă versus una multi-fațetată, specializată (e.g., economico-financiară, geo-strategică, socio-politică, culturală etc.).*

Lucrarea investighează problematica leadership-ului în contemporaneitate, o perioadă pe care doctoranda o consideră a fi una profund globalistă, mai ales că ea vine după alte două mari etape ale globalizării: 1492-1800, 1800-2000, prin care, potrivit doctorandei, e de presupus că am trecut cu toții. Aș remarca doar că în spațiul academic, atât periodizarea, cât și asumptia evolutivă nu sunt unanim îmbrățișate, întrucât nu se poate stabili (doar) un moment istoric în care debutează²⁹ globalizarea și nici că a fost îmbrățișată în toate spațiile socio-culturale, unele dintre acestea rămânând locale până în ziua de azi (mai există persoane, și nu puține, care nu trăiesc în „*multinational culture*”, fiind rămase chiar și în afara propriei culturi și civilizații locale). Apoi, globalizarea are suficient de multe fațete (e.g., economico-financiară, geo-strategică, socio-politică, culturală etc.), care evoluează în paralel, și nu neapărat în sincronitate, fiind mai pertinent a discuta despre „globalizări specializate” decât despre o „globalizare generică”, prin care se mută atenția de pe realități pe reprezentările acestora. În aceste condiții, ar fi fost binevenită o critică minimală a etapizărilor globalizării (temporale și spațiale) cu care operează diverși autori, pentru a nu se lăsa impresia că lucrurile sunt știute, clare și incontestabile.

²⁹ Spre exemplu, globalizarea 1.0, se spune în teză, începe în 1492 și se finalizează în 1800, dar cineva s-ar putea întreba de ce nu începe cu ordinul Templierilor, care a luat naștere la inițiativa francezului Hugo de Payens în anul 1119, *la Ierusalim*, cu scopul de a-i apăra pe pelerinii creștini în Țara Sfântă, dar a ajuns, în cele din urmă, să creeze o puternică infrastructură economică în întreaga creștinătate.

Doctoranda este interesată de felul în care schimbările din ultimii ani, care „se coboară” din „spațiul înalt” al globalizării, sunt receptate (și interiorizate) de către reprezentanții marilor organizații economico-financiare. [...]

Cum în centrul preocupărilor doctorandei se află munca managerială de top, prelevarea teoretică a caracteristicilor acesteia este însoțită de relevarea empirică a specificităților ei, evidențiată prin dialogurile pe care cercetătoarea le-a avut cu opt foști manageri ai unor „*business organizations*” de vârf, la care se adaugă discuțiile purtate cu alți treisprezece manageri, în funcție la momentul elaborării tezei. [...]

[...]

Din datele cercetării rezultă destul de clar că, cel puțin managerii de top pe care doctoranda i-a interviuat, se află la distanțe variate de ceea ce se propune în teză ca fiind dezirabil, dar și că ei au conștiința necesității surmontării decalajelor. Rămâne de văzut în ce măsură angajații acestor *viitori lideri globali* vor și înțelege, accepta și urma doleanțele liderilor, cu atât mai mult cu cât în ultimii ani putem constata apariția unei contra-forțe de reacție – *globale și ea* – la globalizare. Fără a o spune explicit, doctoranda ne lasă să înțelegem că aserțiuni auto-identificatoare de tipul: „*I'm like a lioness, defending and protecting my employees.*”, „*I am charismatic, carry people along with my ideas.*”, „*I am a role model for my employees.*” (Zohar, 2016, p. 131-132), prin care se prezintă astăzi managerii de top, s-ar putea să nu mai aibă portanța necesară și suficientă a leadership-ului de mâine.

R7. „*Dezvoltare durabilă*” pentru „*alții*”: *reificări de reprezentări sociale prin preluarea necritică a pragmaticii (stereotipurilor) discursului „politic” (dar și „științific”) al majorității.*

Doctorandul, șef al unui „comitet numit” într-un sat arab din Podișul Golan (în nordul Israelului) în ultimii șapte ani (până în 2014), fără a face propriu-zis o autoetnografie a prezenței sale într-o altă cultură – de care cu siguranță e nevoie nu numai în partea socio-antropologică a științelor sociale –, recurge în teza sa la o radiografie a ce se află „înăuntru”, respectiv ce este „în afara” unui specific local, cu scopul declarat al dezvoltării unui „*model of managing local organizations within an intercultural context in a globalized era*” (Avni, 2017, p. 9). Pe parcursul lucrării sale, sprijinindu-se pe literatura de specialitate din domeniu și cu ajutorul a diverse instrumente de cercetare, doctorandul chestionează incertitudinea care planează asupra succesului „comitetelor desemnate” în a eficientiza/reabilita autoritățile locale arabe, aflate în criză, din Israel. Odată cu transformările legislative și trecerea de la administrare la leadership, conduita autorităților locale se confruntă cu nevoia de schimbări ample, impunându-li-se adoptarea unor strategii complexe și eficiente din sfera managementului organizațional. Crearea și stimularea încrederii între „aleși” și „desemnați”, respectiv înțelegerea profundă, de către aceștia din urmă, a practicilor și felului de a fi al comunității locale (de o altă cultură) în care trebuie să activeze, fac parte din ingredientele de bază a strategiilor de dezvoltare durabilă. Chiar dacă asemenea disponibilități există și ele sunt puse la lucru pentru „eficientizarea” economico-managerială a procesului decizional în administrația locală, în lipsa unor transformări socio-culturale complementare mai ample, „succesul” său nu poate fi de lungă durată, încheindu-se, de obicei, la puțină vreme după încetarea mandatului „comitetului desemnat”.

Cum autoritățile locale își extind competența, atât pentru public, cât și pentru politic, taxarea, colectarea și, nu în ultimul rând, manageriatul inteligent al resurselor locale capătă

un tot mai larg interes în Israel ca, de altfel, peste tot în lume. Când la nivel central există însă suficiente suspiciuni asupra eficienței manageriale a autorității locale, atunci, cu toată împărțirea valorilor democratice și a principiilor reprezentativității exprimate în alegerile locale și în ciuda militantismului pentru *neimplicarea* „de sus în jos”, statuată prin dreptul de a alege și a fi ales la nivel local, tendința de *a interveni* în afacerile autorităților locale e adesea luată în calcul. Desigur, această mișcare e capabilă a genera suficiente efecte perverse pentru a o face chestionabilă din capul locului: „*The designation of an appointed committee means that despite the democratic delegation of elected officials, and despite their qualification to represent the residents, elected officials are dismissed. The elected officials are replaced by public servants selected by the Ministry of Interior. Public servants are not elected by the public, and did not present their political agendas to the public prior to their term in office. Therefore, the designation of an appointed committee involves the risk of eroding the local residents' confidence in the local political system, and consequently will reduce the degree of political participation and utilization of their political rights. This reduction may be reflected by low voter turnout and non-candidacy, as individuals and groups in the campaign*” (Avni, 2017, p. 22-23).

Întrucât conducerea locală prin „*appointed committees*” e asigurată de reprezentanții majorității, atunci când ea se desfășoară într-una din cele 80 de autorități din sectorul arab (aprox. 1,7 milioane de arabi trăiesc în Israel, cca. 20% din populația totală a țării) implicațiile sunt mult mai ample decât cele care ar decurge din simpla recalibrare a unui (eventual) management defectuos. Aceasta și datorită faptului că există și se perpetuează de mai mulți ani un „război cultural”, pe parcursul căruia majoritatea nu a pus întotdeauna comunitatea arabă în cea mai favorabilă lumină posibilă. Realități sau stereotipii parțiale, mai mult sau mai puțin fundamentate empiric, sunt uneori *preluate necritic* chiar și de discursul academic. Pe această linie, am găsit și în prezenta teză de doctorat referințe de tipul: „*there are unique barriers in the Arab society which affects the management and functioning of the local authority*” (Avni, 2017, p. 30), identificate de candidat ca fiind: statutul socio-economic, planificarea și dezvoltarea, structura de clan, eșecul rezilienței bugetare, neincluderea locuitorilor în luarea deciziilor, lupta dintre evrei și palestinieni etc. Nu ar fi fost rău ca, înainte de a se constitui drept elemente necesitând o revizuire din perspectiva unui management axat pe un leadership de succes, doctorandul să-și fi prezentat în amonte propria poziționare față de acestea, cu scopul declarării gradului de subiectivitate cuprins în ele. Altfel, persistă sentimentul potrivit căruia cercetarea de față nu face altceva decât să reifice niște reprezentări sociale care pot fi (sau nu) factualități ceva mai complexe decât apar ele la prima vedere.

Dezvoltarea comunitară sustenabilă – sau, dimpotrivă, nesustenabilă – ține de jocul între endogen și exogen, or atunci când nu există pârgii adecvate de control al puterii prin intermediul cărora comunitatea locală să poată răspunde la presiunile din exteriorul său, la factorii de influență generați de majoritate, e oarecum normal să se răspundă „tribal” sau pe clanuri, neexistând, cel puțin în condițiile date, o altă formulă structurant-societală de articulare a unui răspuns. „Componenta culturală” trebuie privită în interdependență cu arhitectura societală mai largă și, ca atare, dez- și re- asamblarea ei drept un construct social de înțeles trebuie făcută înainte de a se trece la „lupta” cu ea. Cu alte cuvinte, paradigma economică – pe axele organizațională și financiară –, perspectivă din care este adesea diagnosticată „*the failure of local authorities in Israel*” (Avni, 2017, p. 38), trebuie

să lase loc de respiro comprehensiv negocierii, multiculturalismului, managementului intercultural, recunoaşterii reciproce etc.

[...]

[...] metodologia interpretativă luată în calcul, analiza de conţinut, nu produce în acest caz un nivel comprehensiv adecvat, așa cum ar face-o, bunăoară, una fenomenologic-hermeneutică, prin care s-ar fi putut scoate la lumină elemente mai de adâncime ale raportărilor interculturale. Având acces la pasaje extinse din transcriptul focus-grupului realizat de doctorand (Avni, 2017, p. 116-133), care completează tabloul vag dat de analiza de conţinut a interviurilor, am avut posibilitatea identificării unor pasaje în care nuanțele de percepție culturală a trei conducători de „comitete numite” sunt diferite (uneori complementare, alteori antagonice etc.), aceste extrase creând pentru cititor posibilitatea sesizării complexității situației din teren cu care sunt nevoiți să se confrunte subiecții investigați.

R8. Compuționalul versus umanul în eliberarea condiționată.

[...] Trecând în revistă numeroșii factori care pot duce la recidivă, doctorandul pledează pentru o formulă a eliberării condiționate rezultată dintr-un proces deliberativ ce nu cade pradă arbitrarului și aleatorului, ci își ia în serios misiunea sa de „lumină călăuzitoare” a unor decizii pertinente. Varianta avută în vedere de doctorand include monitorizarea constantă și continuă a însuși acestui proces, determinarea precisă a condițiilor în care deciziile luate de „Parole Boards” s-au dovedit a avea o bună rată de succes sau, dimpotrivă, una modestă. Perspectiva propusă de candidatul la titlul de doctor se fundamentează și pe analiza felurilor în care comisiile de eliberare condiționată funcționează în diverse țări (pe formula comparativă inițiată deja, ce ar putea fi întărită și cu alte exemple), din colaționarea lor putându-se constitui un fel de ghid sau de model decizional (mai) obiectiv, care, impus prin lege, ar putea conduce la recalibrări sistemice.

[...]

[...] mută accentul de pe un demers unidirecțional, în care „*punishments, correction and reparations are enacted*”, pe unul bilateral, în care „*the offender, the victim and the community*” – întregul sistem „*of those involved in the crime*” își reafirmă consensul asupra unor anume valori împărtășite (Segev, 2017, p. 43). Aceste mutații reclamă și transformări ale procesului decizional privind eliberarea anticipată. În Israel, decizia, așa cum o afirmă doctorandul, pare a se lua după metoda „clinică” – „*individual evaluation of the prisoner’s character and circumstances*” (Segev, 2017, p. 63). Doctorandul opinează că există o cale mai bună, și anume: să se acorde „*[a] greater weight to statistical analysis of the various risk factors involved in early release, and how well or poorly the prisoner is likely to do, based on their overall calculated risk factors*” (Ibidem). Pe această linie de gândire încearcă a sugera principiile directe pentru o nouă lege privind funcționarea comisiilor de liberare condiționată.

[...]

Prelucrând datele, doctorandul ajunge la o concluzie destul de pesimistă, anume că decizia comisiei de eliberare condiționată pare să nu aibă nici un efect asupra riscului de recidivă, iar discuțiile și deliberările comisiei de eliberare condiționată au rezultate slabe în ce privește capacitatea lor predictivă a probabilității de recidivă infracțională la deținutul eliberat condiționat. Dacă într-adevăr așa stau lucrurile și concluzia nu rezultă doar din efectul de agregare de rezultate fundamentate pe numere mici, apare tot mai relevantă

întrebarea pe mâna cui lași soarta recidivistului, pe mâna a patru „specialiști” sau, dimpotrivă, pe cea a statisticii și procedurilor?

R9. Antropologie indigenă versus cercetare autoetnografică.

Analiza transformărilor prin care trece o entitate socio-culturală, o comunitate de practici dintr-un anumit teritoriu, face parte din corpusul și/sau arsenalul de bază cu care operează științele sociale, în speță sociologia. În acest context, trebuie remarcată cu prisosință o teză de doctorat care pune în lumină mecanisme comunitare profunde, adesea destabilizate de dialectica local-global și reconfigurate de nevoile adaptative (declanșate de și la transformările macro-sociale mai largi) ale unui context specific. Doctoranda ne pune la dispoziție un material empiric bogat, o radiografie a frământărilor prin care trec membri unei „comunități”, pe care-i cercetează în vederea sintetizării și încadrării opiniilor lor despre „ce se petrece” într-un context teoretico-epistemic mai larg, acela al colectivităților aflate în plin proces de (re)construcție identitară.

Pradă crizelor economice și sociale cu care s-a confruntat Israelul în perioada 1980-1990, forma de organizare socială cunoscută sub denumirea de *kibbutzim* e supusă unor serii de transformări induse de „*a rapid process of privatization, reduced government involvement, and retreat from the welfare state*” (Gleizer, 2017, p. 2), procese care, în cele din urmă, au făcut ca: „*Nowadays, no trace remains of the old communal way of life in most Kibbutzim, only about a third is still defined as «communal»*” (Ibidem). [...]

Doctoranda, membră a kibbutzului HK încă din anii '80, de care se desparte timp de șapte ani și la care revine mai apoi (în 2011), atunci când recurge (printr-un fel de „*indigenous anthropology*”) la analiza acesteia, alternează între distanțare reflexivă și implicare afectivă față de membrii comunității de apartenență. Poziția sa privilegiată în arealul investigat („*'inside' and 'outside' or also alongside [the fieldwork]*”), ce cumulează statusurile de cercetător „nativ” și „străin”, îi oferă numeroase oportunități de investigație. Cum subiectul tezei vizează atât reconstrucția comunitară, cât și pe cea identitară (inclusiv a identității personale a doctorandei), ar fi fost de dorit ca autoarea tezei să realizeze o descriere amănunțită a motivelor și elementelor care i-au determinat plecarea din și reîntoarcerea sa în kibbutzul HK. Mențiunea „*professional circumstances have led me to live outside the Kibbutz*” (Gleizer, 2017, p. 1), nu poartă în ea o suficiență încărcătură antropologică pentru a putea pune la lucru intuițiile cititorului cu privire la multiplele feluri în care subiecții investigați s-au raportat la fosta lor membră de kibbutz, aflată acum într-o postură nouă, aceea de cercetător al vieții lor cotidiene. O astfel de descriere – o *autoetnografie a poziționărilor autoarei* – nu numai că ar fi ajutat la descifrarea (noilor) markeri identitari, dar, odată cu ea, s-ar fi estompat și aparenta lipsă de obiectivitate derivată din apartenența doctorandei la comunitatea investigată, pe care ea o consideră, fără a fi neapărat așa, o „limită a cercetării” (Gleizer, 2017, p. 286).

R10. „E bine..., dar eu aș fi scris altfel!” Socio-antropologia versus econometria culturalului.

[...] Demersul de față stă și sub influența unui tronson ideatic secund, care provine din documentele oficiale care asigură funcționarea Uniunii Europene, în mod particular din *Rezoluția Consiliului din 16 noiembrie 2007 privind o agendă europeană pentru cultură* (rezoluție adoptată înainte de debutul crizei datoriilor suverane, când motorul economic nu se confruntase cu rateuri, iar culturalul încă putea beneficia de atenții suplimentare), pe care

doctorandul pare a o asuma tacit și, împreună cu ea, „filosofia” politicii culturale comune înscrisă în rezoluție, ce ar impune „inclusiunea domeniului cultural în sfera competențelor partajate” (Dan, 2018, p. 18).

E de văzut dacă un „tratament unitar” al culturalului nu ar duce și la „uniformizarea” sa... Nu ar fi stricat aici o analiză (critică) mai profundă a chestiunii, mai ales că, în altă parte, doctorandul se preocupă de faptul că „accentul trebuie să cadă pe înțelegerea aprofundată a diversității și gestionarea eficientă a acesteia, în vederea calibrării procesului de integrare economică” (Dan, 2018, p. 25), ceea ce ne duce cu gândul la eventualitatea că asumarea unei eventuale politici culturale comune ar întâmpina o oarecare rezistență. [...] Cuantificarea dimensiunilor culturale deschide astfel, potrivit doctorandului, „o generoasă linie de studiu care facilitează o mai bună înțelegere a influențelor culturale asupra unei vaste serii de aspecte socio-economice” (Dan, 2018, p. 36).

În ceea ce mă privește, operaționalizarea culturii prin variabile de tip „*values survey*”, așa cum se realizează ea în cercetările elaborate de (și în maniera lui) Geert Hofstede, încă nu m-a convins, transformându-mă mai degrabă într-un receptor sceptic al lor. Așa stând lucrurile, întâlnirea cu lucrarea de doctorat elaborată de doctorand m-a obligat la un efort de supra-reflexivitate (convertit pe alocuri în accese critice), pentru a vedea dacă, urmând linia unor abordări științifice cvasi-cunoscute, manuscrisul conține (sau nu) și „o teză”. Preocupările științifice ale doctorandului de dinaintea înscrierii în stagiul de pregătire doctorală, integrate mai apoi în teză – am aici în vedere lucrarea sa despre „unitatea în diversitate” fiscală indusă de moneda euro în plan economic („*The Euro Zone – Between Fiscal Heterogeneity and Monetary Unity*”, *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, No. 43E, October, 2014) – par a înclina balanța în favoarea lui „da”. Apoi, există o anume recurență în activitatea sa de cercetare, una care urmărește cu obstinație punerea în relație a unor aspecte economice (în teză sunt vizate deficitul și datoria publică, economia subterană, cheltuielile sociale, progresul, competitivitatea, creșterea și dezvoltarea inclusivă) cu „domenii ale culturalului”; or, ce altceva dacă nu o „înverșunare” de acest fel poate produce o lucrare menită a ajunge în stadiul de a fi o teză de apărare.

Pentru a putea analiza legăturile dintre expresiile manifeste ale culturalului și cele ale economicului iar, pe de altă parte, conștient de faptul că simpla punere a lor în relație – evidențierea corelației (corelația indicând doar gradul de dependență dintre două variabile/seturi de date, mai mult sau mai puțin înrudite) – nu înseamnă automat și cauzalitate, doctorandul va recurge la elaborarea unor ecuații de regresie din care va putea desprinde, cu un grad mai mare de „obiectivitate”, acele variabile (culturale) independente care „explică”, satisfăcător din punct de vedere statistic, variabila (economică) dependentă. Personal, aş fi apreciat dacă înainte de punerea variabilelor în ecuație, de modelarea dependențelor, ar fi existat și o argumentație de ordin teoretico-explicativ, prin intermediul căreia cititorului să-i fie clar că se confruntă cu treceri de nivel, cu salturi succesive de la concept la măsurarea lui și, mai apoi, la relevanța statistică a măsurătorii. În schimb, prin punerea în prim plan a metodologicului și, implicit, prin ieșirea din scenă a teoreticului (și a teoretizărilor aplicate la context), demersul se transformă într-o *econometrie a culturalului*, într-o abordare pragmatică a culturii, care „trebuie” pusă în slujba economicului, într-o „falsă măsurare” a culturalului în plan național, întrucât măsurătoarea nu este însoțită de precizări detaliate – implicit și comprehensive – ale conceptualităților din spatele ei. Mai pretențios spus și, în fond, aceasta e una dintre „acuzele” cu care trebuie să se lupte mai

mereu cercetările cantitative: lăsăm logica statistico-matematică să se substituie epistemo-logicului sau, dimpotrivă, îi restrângem aria de competență, cunoscut fiind că, de cele mai multe ori, euristica dată de modelarea statistică fie lasă pe dinafară diverse variabile, fie înglobează unele cărora doar „arbitrariul” matematic pare a le justifica valoarea explicativă. [...]

În România, încă de la începutul anilor '90, chestiunea diferenței și diferențierilor socio-culturale a fost mereu supusă investigației. Spre exemplu, Dumitru Sandu (1995, „Arii culturale și probleme sociale”. *Revista de Cercetări Sociale*, (1), 13-37) a fost preocupat de delimitarea infra-națională a ariilor culturale. Un astfel de demers, cu ramificațiile sale manifeste în cercetările socio-antropologice ulterioare, a indicat la modul constant prezența socio-culturală pe teritoriul țării noastre a „mai multor” Români. O astfel de abordare la plural a culturalului și culturii, una destul de prezentă în cercetările de teren din științele sociale, este destul de dificil de conciliat cu una care, din sferile de cuprindere trans-locală, își arogă dreptul de a plasa România, cu oarecare precizie, pe o hartă culturală mai mare, precum cea elaborată de Inglehart-Welzel, în „zona mediană a axei tradiție/secularism” (Dan, 2018, p. 130). Deși încă „ne place” să vorbim la singular despre specificul național, ceea ce predetermină o aprehendare reduționistă a culturalului – drept unul „același”, având aceeași natură peste tot, atât în plan național, cât și peste tot în UE –, asta nu face decât să scape din vedere felurile multiple prin care mecanismele diversității culturale trasează granițe, falii, clivaje între și înăuntrul diverselor contexte de manifestare a culturalului.

* * *

Ordinea „fluidă”, ale cărei constrângeri sunt detectabile pretutindeni, de la nivelul formelor și instituțiilor pe care ea le metamorfozează până în intimitatea vieții cotidiene a fiecăruia (cf. Bauman, 2000), *obligă* la invocarea lui „altfel” (izotopie a lui „*trebuie scris altfel*”), tocmai pentru a ne putea sustrage ei. Nu este însă deloc o pledoarie pentru un tip de „altfel” care ar veni în siajul lui „cum aș face eu”, cel ilustrat în debutul acestei lucrări, ci un argument care se naște din nevoia de specificare, cu mijloacele muncii intelectuale, a unei „rezistențe” la lichefiere care, altminteri, ar rămâne nedefinită, necalificată (Totelecan & Sîrbu, 2018), din necesitatea de a nu lăsa „pe dinafară” genealogicul atunci când facem cercetare (de calitate) în științele sociale. Ține deja de natura acestei noi ordini lichide a îmbrățișa conceptualități variate pentru că sunt la modă, au făcut carieră, le folosesc și alții, fără o privire critică asupra lor, fără a înțelege până la capăt efectele pe care le produce „neocolonialismul” epistemologic, numai de dragul ralierii la cerințele instituționale (de citare a celor mai noi articole, de redactare a unei lucrări obligatoriu într-o limbă străină, de publicare în reviste de impact pentru ca mai apoi rezultatele muncii tale să nu mai aibă cum să se reîntoarcă pe solul „viu” al realităților sociale din care au fost extrase) și nu la cele ale unei munci intelectuale reflexive. Ce se poate face? Indicațiile sintetice, fatalmente eliptice, din capul fiecăruia din cele zece pasaje avansează, într-un fel sau altul, măcar un început de răspuns; răspunsuri atât de puțin complete, încât nu fac nici măcar de un

mic „decalog” *ad usum Delphini...* Observă contextul socio-cultural mai larg în care „obiectul” cercetării se dă spre analiză. Nu-i neutraliza pe cei care, într-un fel sau altul, s-au apropiat de el. Privește la multiplele forme figurale în care el apare. Pendulează între multiplele imaginarii (discursive, reprezentative, instituționale, factuale) și forme în care socialul se (auto)însucește. Și, nu în ultimul rând, nu lăsa computaționalul să anihileze (auto)etnograficul și intersubiectivul în toate formele sale și în toată puterea cuvântului.

REFERINȚE

- Academia de Studii Economice București/Consiliul pentru Studiile Universitare de Doctorat – ASE/CSUD. (2016, 18 aprilie). *Procedura de evaluare și susținere a tezei de doctorat*. Citit în 30 aprilie 2018 la http://doctorat.ase.ro/Media/Default/Sustinerea%20tezei%20de%20doctorat/Procedura_evaluare_sustinere_teza_2016_final.pdf
- Aligică, D. P. (2018, 27 aprilie). „Întinarea intelectuală”: politică, intelectuali și cleptocrație. Citit în 2 mai 2018 la <https://www.marginaliaetc.ro/intinarea-intelectuala-politica-intelectuali-si-oligarhie/>
- Avni, M. (2017). *Appointed Committees Managing the Recovery of Poor performing Local Authorities in the Arab Sector in Israel* (teză de doctorat, coord. șt. prof. univ. dr. Vasile Pușcaș, Facultatea de Studii Europene a UBB; depusă spre consultare la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” și susținută public în 10 iulie 2017, ora 14:00).
- Bauman, Z. (2000): *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity.
- Consiliul Național de Etică a Cercetării Științifice, Dezvoltării Tehnologice și Inovării. (2015, 12 iunie). *Raport final nr. 2144 din data de 12.06.2015 privind soluționarea sesizării înregistrată la CNECSDTI cu nr. 2014 din 22.12.2014*. Citit în 27 iulie 2015 la <http://cne.ancs.ro/wp-content/uploads/2015/09/Raport-final-nr-2144.pdf>
- Constantinescu, N. (1996). Studiu introductiv. În A. van Gennep, *Riturile de trecere* (p. 5–11). Iași: Polirom.
- Costinaș (Andrioni), F. (2010). *Dinamica dezvoltării serviciilor sociale în Valea Jiului* (teză de doctorat, coord. șt. prof. univ. dr. Maria Roth–Szamosközy, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială a UBB; depusă spre consultare la biblioteca facultății și susținută public în 9 iulie 2010, ora 11:00).
- Damian, M. (2016, 17 octombrie). *Cum analizăm o teză de doctorat. Mic ghid de bune practici de vânătoare jurnalistică. Cu un exemplu despre teza dnei Kövesi*. Citit în 20 octombrie 2016 la <http://www.contributors.ro/cultura/cum-analizam-o-teza-de-doctorat-mic-ghid-de-bune-practici-de-vanatoare-jurnalistica-cu-un-exemplu-despre-teza-dnei-kovesi/>
- Dan, H. R. (2018). *Determinanți culturali ai prosperității economice în contextul procesului de integrare europeană* (teză de doctorat, coord. șt. prof. univ. dr. Nicolae Păun, Facultatea de Studii Europene a UBB; depusă spre consultare la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” și susținută public în 22 martie 2018, ora 11:00).
- Davies, B. (2005). The (im)possibility of intellectual work in neoliberal regimes. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 26(1), 1–14.
- Funeriu, D. (2018, 22 aprilie). *Universități, vă acuz!* Citit în 2 mai 2018 la <https://www.g4media.ro/universitati-va-acuz.html>

- Gleizer, M. (2017). *Creating a Collective Identity: The Case of Two Ideologically Different Communities* (teză de doctorat, coord. șt. prof. univ. dr. Livia Popescu, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială a UBB; depusă spre consultare la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” și susținută public în 27 octombrie 2017, ora 12:00).
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. New York: Anchor Books.
- Kremer-Asaf, M. (2016). *Foreign Decision-making Process Analysis; The Case of Golda Meir (1970-1973)* (teză de doctorat, coord. șt. prof. univ. dr. Vasile Pușcaș, Facultatea de Studii Europene a UBB; depusă spre consultare la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” și susținută public în 20 octombrie 2016, ora 11:00).
- Mateuț (Pop), F. (2012). *Education, Occupational Aspirations and Labour Market Entrance in the case of Roma Youth in Romania* (teză de doctorat, coord. șt. prof. univ. dr. Livia Popescu, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială a UBB; depusă spre consultare la biblioteca facultății și susținută public în 28 noiembrie 2012, ora 11:00).
- Merleau-Ponty, M. (2017). *Vizibilul și invizibilul, urmat de Note de lucru. Text stabilit de Claude Lefort, însoțit de un avertisment și de o postfață* (L. C. Toboșaru și D. Popa, traducători). Cluj-Napoca: Tact. (ediția princeps în 1964).
- Micul dicționar academic*. (a 2-a ediție)(2010). Citit la <http://dexonline.ro>
- Mills, C. W. (1980). On intellectual craftsmanship (1952). *Society*, 17(2), 63–70.
- Mills, C. W. (2000a). *Letters and Autobiographical Writings (K. Mills & P. Mills – eds., D. Wakefield – intro)*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Mills, C. W. (2000b). *The Sociological Imagination (Fortieth Anniversary Edition, with a new Afterword by Todd Gitlin)*. New York: Oxford University Press (ediția princeps în 1959).
- Ministerul Educației Naționale și Cercetării Științifice – MENCS. (2015, 30 ianuarie). Ghidul pentru evaluarea tezelor de doctorat (pentru doctorate științifice): document în dezbatere. În *Proiectul „Sisteme moderne de preluare, evaluare și informare privind tezele de doctorat și de gestionare a titlurilor universitare în cadrul M.E.C.S.”* (cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Dezvoltarea Capacității Administrative 2007-2013, cod SMIS 38699, DMI 1.2, „Creșterea responsabilizării administrației publice”, 25.07.2012 – 24.03.2015). Citit în 25 aprilie 2018 la <http://tezededocroar.ro/sites/default/files/16.%20Ghid%20pentru%20evaluarea%20tezelor%20de%20doctorat%20DRAFT.pdf>
- Mungiu-Pippidi, A. (2014, 31 decembrie). *Doctoratul la români*. Citit în 8 mai 2018 la <http://www.romaniacurata.ro/doctoratul-la-romani/>
- Parlamentul României. (2017). Lege-cadru nr. 153/2017 din 28 iunie 2017 privind salarizarea personalului plătit din fonduri publice. *M. Of. nr. 492 din 28 iunie 2017*.
- Russell, J. (2000). *The Last Intellectuals: American Culture in the Age of Academe* (2nd ed.). New York: Basic Books (prima ediție apărută în 1987).
- Segev, A. (2017). *Effectiveness of Parole Boards in Israel from the Perspective of Preventing Recidivism* (teză de doctorat, coord. șt. prof. univ. dr. Vasile Pușcaș, Facultatea de Studii Europene a UBB; depusă spre consultare la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” și susținută public în 10 iulie 2017, ora 15:30).
- Senatul Universității din București. (2018, 18 aprilie). *Apel pentru creșterea calității învățământului superior și a cercetării, întărirea autonomiei universitare și consolidarea ariei europene a educației*. Citit în 20 aprilie 2018 la https://www.petitiononline.com/apel_pentru_creterea_calitii_invmantului_superior_i_a_cercetarii_intrirea_autonomiei_universitare_i_consolidarea_ariei_europene_a_educaiei
- Sîrca, V. (2013). *Migrația externă a populației județului Cluj, după integrarea României în Uniunea Europeană* (teză de doctorat, coord. șt. prof. univ. dr. Traian Rotariu, Facultatea de Sociologie

- și Asistență Socială a UBB; depusă spre consultare la biblioteca facultății și susținută public în 6 decembrie 2013, ora 11:00).
- Totelecan, S. G., & Sîrbu A. T. (2017). Cercetători-flâneurs în cetatea Rupea. Instanțe de experiență socio-epistemică. *Anuarul Institutului de Istorie „G. Barițiu” din Cluj-Napoca/ Yearbook of the „George Barițiu” Institute of History in Cluj-Napoca, Series Humanistica, XV*, 11–66.
- Totelecan, S. G., & Sîrbu, A. T. (2018). *Ebb-tides and viscosities: the fluid social order (argument of the 7th panel)*. Text conceput pentru a fi prezentat la „Living in a Liquid Society” – The 5th International Conference of the Romanian Sociologists Society, 14th – 15th September 2018, Timișoara. Citit în 9 mai 2018 la <http://conf2018.societateasociologilor.ro/call-for-papers/panels/>
- Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca/Institutul de Studii Doctorale. (f. d.) *Documente necesare pentru depunerea oficială a tezei de doctorat la Institutul de Studii Doctorale în vederea susținerii publice*. Citit în 20 martie 2018 la <http://doctorat.ubbcluj.ro/wp-content/uploads/2018/03/DocumenteleSustinereaPublicaATezelorDeDoctoratHGR134-2016.pdf>
- Van Gennep, A. (1996). *Riturile de trecere* (L. Berdan și N. Vasilescu, traducători). Iași: Polirom (ediția princeps în 1909).
- Zamfir, C., Filipescu, I. (coord.), Zamfir, A., Ilie, S. Stănescu, M. S., & Iordache, M. (2015). *Sociologia românească 1900-2010: o istorie socială*. Cluj-Napoca: Școala Ardeleană & București: Eikon.
- Zinger, E. (2016). *The Role of Sport in Defining Transnational Identities: The Case of Israel* (teză de doctorat, coord. șt. prof. univ. dr. Vasile Pușcaș, Facultatea de Studii Europene a UBB; depusă spre consultare la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” și susținută public în 12 iulie 2016, ora 09:30).
- Zohar, I. (2016). *Leadership and Leader’s Image in a Globalization Era* (teză de doctorat, coord. șt. prof. univ. dr. Vasile Pușcaș, Facultatea de Studii Europene a UBB; depusă spre consultare la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” și susținută public în 20 octombrie 2016, ora 09:30).